

Anmeldelser

V. J. Brøndegaard: Folk og Flora, I-IV
Henholdsvis 340, 359, 367 og 403 sider.
Pris pr. bind ca. 230 kr. Rosenkilde og
Bagger. ISBN 87-423-0163-7.

Med firebindsværket »Folk og Flora« har V. J. Brøndegaard for alvor ført begrebet »etnobotanik« ind i dansk videnskabelig jargon. I indledningen beskriver Brøndegaard, hvad dette udtryk skal dække: »Etnobotanik skildrer forholdet mellem et lands vegetation og dets befolkning og registrerer de vildtvoksende og dyrkede planters historie, deres folkelige navne, anvendelse i kalenderårets fester og højtider, som lægemidler, i hjemmeindustri, håndværk, børnelege, skikke, sagn og overtro, stednavne, heraldik, talemåder, prosa og poesi. Den vedrører således ikke alene etnologi og botanik, men er i høj grad tværvidenskabelig og omfatter bl.a. land-, have- og skovbrug, arkæologi, teknologi, farmaci, filologi, folklore og litteraturhistorie.«

Blandt de forløbere, som Brøndegaards værk har haft, indtager Johan Langes »Ordbog over Danmarks Plantenavne« (I-III, 1959-61) hæderspladsen. Den opsummer og vurderer den viden, der indtil da var samlet om benævnelser på planter. I denne forbindelse skal også nævnes nordmanden Ove Arbo Høegs »Planter og tradisjon. Floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925-1973« (1974). Der er idag en levende interesse for traditioner om planter, både blandt forskere og kulturhistorisk interesserede. For slet ikke at tale om den interesse, som den moderne helsekost-industri spekulerer i og stimulerer.

Brøndegaards værk er ordnet således, at hver plante får en artikel; artiklernes rækkefølge er bestemt af planternes plads i det gængse botaniske system. Den, som ikke er botanisk kyndig, skal altså finde

den ønskede plante via registret i bind IV. Den enkelte artikel rummer en botanisk beskrivelse af planten, suppleret med et fotografi; den rummer en redegørelse for de folkelige navne på planten; herefter følger hovedsagen – et afsnit om plantens anvendelse, og endelig er der en citatsamling om planten, efter hvordan den har slået rod i skønlitteraturen.

Redegørelserne for planternes anvendelse rejser nogle kildekritiske spørgsmål: Brøndegaard har hentet sine oplysninger i bøger og videnskabelige institutioners registre, og videregiver derefter oplysningerne, skønsomt ordnet. Han samler og giver videre, men er der egentlig tale om vurdering af det stof, der er samlet sammen? Værket repræsenterer en samleflid af kolossal omfang, men er der tale om noget videnskabeligt ønske om at udrede det bestemmende i opfattelserne af den enkelte plante eller gruppe af planter? – Så vidt jeg kan se, overlader Brøndegaard den vurderende indsats til læseren ved at pege på sine kildesteder. Det er der noget reelt og prisværdigt i, men det er også besværligt for læseren. Den, som vil gå detaljeret traditionshistorisk til værks, modtager kun få hjælpende oplysninger i selve artiklen. Traditionerne og udsagnene om den enkelte plantes anvendelse serveres som en ufordøjelig klump, skønt der er tale om en vis kronologisk og geografisk sortering. Kan man ved hjælp af disse artikler fatte traditionernes rod eller mangel på samme i det lokale kulturlandskab? Kan man få et indtryk af udsagnenes rækkevidde? Jeg tvivler. – Så vidt jeg kan se er Folk og Flora ikke et kulturhistorisk leksikon om de danske planter, men et gedigent forarbejde til et sådant.

Men det er morsomt at rode i oplysningsbunkerne. Man gør fund og underholder undervejs. Det gælder også, når man læser Brøndegaards citatsamlinger fra

den danske skønlitteratur, især poesien. Måske er de mest lavet for sjov. De opfylder ikke det mindste litteraturvidenskabelige krav til forståelse af sammenhæng, – de er kønne blomster plukkede på litteraturens mark, men man må have noget at vide om jordbundens beskaffenhed for at vide, hvorfor dén føfod er bleg og dén stråler som en sol. Også brugen af blomster i litteraturen har sine udviklinger, sin egen-sindigt voksende historie, i hvilken f.eks. rosen og liljen taler hver sit sprog, men den får vi kun dét at vide om, som vi kan gætte os til.

Endvidere vil der selvfølgelig altid være mangler i et så stort anlagt værk. Det undrer dog, at Brøndegaard har kunnet undgå Edvard Storms »Ode til mine Urtepotter« fra 1784, hvori findes denne smukke strofe:

Her Hyacinthen smiler,
Hist brænder Gyldenlakkens Knop,
Der Tuliproden hviler
Som snart skal spire malet op.
Nu stiger blodbestænkt
En Nellik frem af sit lysgrønne
Moderbæger,
Mens Rosmarinen uforkrænkt
Med Vaarens Farve Øiet Qvæger.

Enkelte fejl har sneget sig ind. En systematisk kontrol har jeg ikke foretaget, men det hedder ikke Sprogforskningens Almanak; det hedder Sprogforeningens Almanak.

Jo mere man læser i værket, desto mere klar bliver man over, at det har haft svært ved at finde ud af, om det skulle være videnskabeligt, underholdende eller begge dele. Denne tvivl bliver åbenlys i Kirsten Fabricius's redaktion af illustrationerne. Der er mange billeder i bogen, også mange gode billeder. Særligt har kærligheden været kastet på de mindre kendte, meget hyggelige genremalere fra slutningen af forrige århundrede. Men forbindelsen mellem det enkelte billede og den omhandlede plante er ofte spinkel, hvis den overhovedet er til stede. Et typisk eksempel: På side 73 i bind IV vises i forbindelse med artiklen om vejbred Julius Exners maleri »Lægen hos den syge«. Billedet er af redaktøren forsynet med teksten »Vejbred brugtes af

lægmand som et universal lægemiddel«. – Men her er hverken lægmand eller vejbred på billedet! Her mangler ikke blot forbindelsen til artiklen om planten, her er direkte modstrid, her sidder netop en læge, som næppe i første omgang vil gribe til vejbred! En sådan illustrering, ligemeget hvor stor stemningsskabende virkning den kan have, er søgt.

Hovedparten af billederne i Folk og Flora er pynt. Enhver tanke om den mest enkle form for kildekritik i forbindelse med billeder er glemt. Det kaster et tvetydigt skær hen over resten af værket og hensigten med det. Rent bortset fra, at man har forspildt en oplagt chance til at vise, hvordan også billeder og kunst kan være »etnobotaniske« kilder.

At det er et imponerende bidrag til dansk »etnobotanik«, Brøndegaard har ydet, skal der ikke herske tvivl om, på trods af de nævnte begrænsninger. Ingen kan gabe over alt, polyhistorer er gået af mode. – Nu venter vi på forskere, der går igang med resten af naturhistorien. Frederik Lange Grundtvig var godt igang med fuglene, men både fisk og insekter og meget andet godt mangler. Man kunne f.eks. skrive en dansk kulturhistorie set fra lusenes og loppernes synsvinkel.

Eske K. Mathiesen.

Palle Ove Christiansen m. fl.:

Fire landsbyer.

Udgivet af Landsbykommissionen, København 1980. 475 sider. 98 kr.

Dette er et bestillingsarbejde til landsbykommissionen. Landsbykommissionen blev nedsat i 1978, vel med det reelle formål at lukke munden på den meget fremfarende forening af landsbyer. I 1979 kom miljøministeren imidlertid med en landsplanredegørelse, der gav anledning til en ret kraftig debat om landsbyerne og en bred og temmelig kraftig opslutning om en udbygning af landsbyerne. Der blev derved antydet et stemningsskift i retning af en alvorlig interesse for landsbyernes fremtidige udvikling. Derfor er det særlig interessant, hvorledes en etnologisk rapport som denne, der bygger på såkaldte kvalitative data (i modsætning til statistiske

data), kan bruges i et planlægningsarbejde.

Bogen er et etnologisk studie af fire landsbyer. 3 landsbyer på Sjælland, Toksværd, Gødstrup og Dysted i Holmegaard kommune. Disse tre landsbyer er karakteriseret af få lokale arbejdspladser, men forskellig udvikling mht. befolkning og institutioner. Den fjerde landsby er Bedsted i Løgumkloster kommune i Sønderjylland. Denne landsby er karakteriseret ved at have en del lokale arbejdspladser.

Hovedsigtet med undersøgelsen er øjensynligt primært at beskrive interaktionen mellem forskellige befolkningsgrupper i de enkelte landsbyer, samt at vurdere byernes institutioner i form af foreninger, butikker o.l. og den betydning de har for integrationen. De fire landsbyer ses som hver sin type, uden at de forsøges sat ind på nogen fælles systematisk dimension. Der prætenderes heller ikke nogen repræsentativitet. Denne undersøgelses værdi skulle ligge i den meget dybtgående beskrivelse af dagliglivet i landsbyerne. Dette er en metode, der i modsætning til f.eks. statistiske og spørgeskemaprægede metoder kan give en større forståelse af, hvorledes livet i landsbyer i dag egentlig er og opleves af beboerne. I denne rapport er forståelsen dog ved at gå fløjten, fordi man er ved at drukne i detaljer. Bogen er på 475 sider med to spalter på hver side. Oplysningerne er særdeles detaljerede, f.eks. ned til, hvordan man i Bedsted køber auberginer.

Hvis man kan klare at se hovedstrukturen gennem alle detaljerne – noget, der dog retfærdigvis sagt lettes ved nogle rimelige resumerer – må bogen indenfor den antydede problemstilling siges at være et godt og interessant arbejde. Det vises virkelig, hvilke forskellige former for integration, forskellige omstændigheder i landsbyerne kan føre til. F.eks. vises det, hvordan tilflytterne til Toksværd, trods deres ret store antal, bliver integreret i byen på grund af byens institutioner, først og fremmest foreninger og forsamlingshuset. I Gødstrup er tilflytterne også blevet integreret rimeligt godt. Det skyldes imidlertid ikke eksistensen af institutioner, for der er nemlig praktisk taget ikke nogen – af formel art. Det skyldes et ret stærkt uformelt

system og relativ lille tilflytning. I Dysted har der været en stor tilflytning og få institutioner. Der har derfor været tendenser til, at nytillflytterne har haft vanskeligt ved at blive integreret. Imidlertid er integrationen blevet betydeligt bedre, efter at man i 1978 lavede en beboerforening med udgangspunkt i en lokalplandiskussion. Senere er kommet andre initiativer. I Bedsted er der nogle stærke institutioner – bl.a. Indre Mission og forskellige tysksindede institutioner, der giver en opdeling af byen. Denne opdeling har altid været der, og vanskeliggør integrationen, også mellem nye og gamle beboere.

Det vises altså, hvorledes der kan ske en rimelig integration af nytillflyttere, hvis tilflytningen ikke sker med for stor hast, og hvis der er de rette institutioner til stede (med institutioner tænkes her primært på foreninger o.l.). Det er også påvist, at processen kan fremmes ved initiativer til dannelse af nye institutioner i landsbyerne.

Imidlertid er integrationsproblematikken kun en del af landsbyproblematikken som den er idag. Det nuværende samfund er sådan indrettet, at vi næsten alle er nødt til at sælge vores arbejdskraft som lønarbejdere. Selv for de, der stadig kan være selvstændige, som f.eks. landmænd, har arbejdsforholdene ændret sig. Dette påvirker vores liv – vores aktiviteter i fritiden, i arbejdstiden, vores omgang med andre mennesker o.s.v. Det påvirker også vores bosætning. Disse forhold indtager kun en underordnet rolle i rapporten. Forfatterne fremstår klart, som at de ikke har et materialistisk udgangspunkt, forstået som en opfattelse af, at den måde folk er nødt til at skaffe sig deres udkomme på – deres arbejde – er det mest afgørende for deres adfærd, også i fritiden. I stedet synes udgangspunktet at være »kulturelt« – folk opfattes som væsener, der primært må ses som interagerende med hinanden i det lokale miljø, og at denne interaktion foregår indenfor rammerne af lokale institutioner og normsæt. Dette betyder for det første, at relationen mellem landsbyerne og den generelle samfundsudvikling stort set er fraværende i rapporten. Og det betyder for det andet, at det fremstår som et positivt mål i sig selv, at alle i landsbyerne skal integreres. Uforenelige modsætning-

ger, f.eks. mellem forskellige klasser i landsbyerne, eksisterer ikke, og skulle der endelig være modsætninger til stede, gælder det om at få dem ophævet gennem integration. Men på hvis betingelser siges der ikke noget om, ligesom magtbegrebet vist heller ikke anvendes ret mange steder i rapporten.

Til sidst forsøges udviklet en model for planlægning af landsbyers udvikling. Denne model virker interessant og ser ud til at kunne bidrage til udviklingen af et praktisk planlægningsredskab ved lidt mere bearbejdning. Det bliver spændende at se, hvorledes Landsbykommissionen vil anvende denne model såvel som rapportens resultater. Dette kan vel ud fra faget etnologis synspunkt være nok så interessant som hvad man ud fra en faglig synsvinkel mener om det, der står i rapporten.

Jon Sundbo.

Hanne Frøsig Dalgaard: Hør som husflid.

København 1980. Borgens forlag. 102 s. ill. Pris kr. 94,30. ISBN 87-418-2581-0.

I 1960'erne foretoges store registreringer over hele landet af bl.a. damask og drejli i såvel privat som offentlig eje, samt af folkelige broderier i privateje. Som et biprodukt af erfaringerne fra disse store registreringer har Hanne Frøsig Dalgaard skrevet en bog om selve materialet hør, der især brugtes til sengeudstyr, bordlinned, kropslinned m.m. Det er husflidsproduktionen, der er bogens hovedemne, altså bøndernes behandling af hør og fremstilling af hørtråd og -produkter. Ordet husflid defineres på følgende måde (i overensstemmelse med Ordbog over det danske Sprog): »Fremstilling i hjemmet (især som industriel beskæftigelse) af forskellige ting eller produkter, egentlig til hjemmets brug, senere også til salg«.

Forfatteren har fat i et spændende stof. Udover den kortfattede gennemgang af selve hør dyrkningen og behandlingen af plantestænglen, så der kommer et vævsmateriale ud af den, er bogens bærende afsnit for det første de, der omhandler redskaber til hørbehandlingen og de teknologiske ændringer, disse redskaber i tidens løb undergår for at kunne leve op til de

krav, en mere industriel tilvirkning stillede. Forsøgene på at få hørbehandling og -fremstilling ind i så regelmæssige baner, at de kunne indlemmes i regulær industriel produktion, er bogens andet hovedemne. Her følges såvel regeringens som privates forsøg gennem 1600-, 1700- og 1800-tallet på at få dels en stabil og ensartet produktion, dels en produktion af så høj kvalitet, at den kunne afsættes herhjemme, og forbruget af den importerede hør således begrænses. Disse tiltag følges fra 1600-tallets Børnehus med de aspekter af såkaldt socialforsorg, der også lå i denne virksomheds arbejde, over 1700-tallets merkantilistiske handelspolitik, til 1800-tallets (og det sene 1700-tals) privat oprettede spinde- og linnedskoler, hvor en vis portion idealistisk velgørenhed prægede denne private virksomhed. Som et tredje hovedtema i bogen står en undersøgelse af en gruppe sjællandske kvindebuller og -liv, hvis udseende sættes i forbindelse med spinde- og linnedskolernes undervisning. Man må her sætte det eneste spørgsmålstejn ved bogens fremstilling. Det hævdes, at bønderne, under påvirkning af den husflidsfremstilling de havde lært ved hørforarbejdningen i årene omkring 1820'erne, bevidst skulle have ønsket at gå i tunge, hjemmegjorte uldne og hvergarnsstoffer og at afholde sig fra at benytte de moderigtige, tyndere stoffer. En mere nærliggende forklaring må dog snarere søges i det simple forhold, at landbruget netop i 1820'erne er i en ganske voldsom økonomisk krise, og at periodens mangel på rede penge har bevirket, at man ikke bortødslede de sparsomme penge på købetøjer (når blot det at klare terminen krævede alt), men i stedet gik i hjemmefremstillede stoffer; vi ser da også netop i tiden både før og efter, at bønderne, når de havde økonomiske muligheder for det, gerne gik i købetøjer.

I disse afsnit blændes op for mange interessante problemer. Forfatteren gør redeligt opmærksom på, at bogen ikke gør krav på at være andet end en impressionistisk bearbejdelse af et stort stof; men man sidder tilbage med et ønske om, at forfatteren senere vil tage fat på besvarelsen af de mange spørgsmål, som læsningen af bogen rejser hos en: således f.eks.

bondesamfundets indarbejdning i regeringens erhvervspolitik, hvor netop den detalje, der hedder husflid, kunne fortjene at blive sat ind i det ændrede billede af 1700- og 1800-tallets bondesamfund, der er ved at blive bygget op i disse år; endvidere også landsbyværners produktion over for de laugsorganiserede byværeres i det hele taget, bøndernes forbrug af købetøj sammenholdt med bybefolkningens, herregårdsværnerne og deres produktion m.m., – altsammen emner, der var værd at få taget op i større sammenhæng.

Bogens væsentligste kvalitet er således, at den som introduktion til hørrens historie i nyere tid i Danmark kort præsenterer de vigtigste indfaldsvinkler og afdækker problemer, hvor fornyede undersøgelser med fordel kan sættes ind. I sin fremlæggelse af dette stof står bogen meget delikat med letlæste, korte afsnit, der alle illustreres med en rigdom af billeder.

Birgitte Kjær.

Danmarks gamle Ordsprog I: 1–2.

Peder Låle.

Udg. af Iver Kjær og Erik Petersen. Kbh. 1979. 764 s. Kr. 288,60.

ISBN 87-7421-206-0, 87-7421-207-9.

Den samling på godt 1200 ordsprog på dansk og latin, der går under Peder Låles navn, er den ældste i Danmark og den kulturhistorisk mest betydningsfulde. Allerede i senmiddelalderen var den i brug som skolebog, de dansk-latiniske ordsprogspartjente som vejviser ind i latinens mysterier og gav en mængde gode råd og tanker med på vejen, og den er blevet trykt den ene gang efter den anden fra 1506 til nutiden. Der må have været adskillige Låle-håndskrifter i omløb i 15. årh. og sikkert også allerede i 14. årh., for den oprindelige forfatter og kompilator var efter alt at dømme en Petrus Nicolai med tilnavnet Lalo som besøgte pavehoffet i Avignon 1331–32, men kun en stump af et dansk middelalderhåndskrift af Låle er bevaret. Der findes dog også en temmelig fuldstændig svensk oversættelse fra før 1450 samt spor af en anden, nok lidt tidligere oversættelse til samme sprog. Et ukendt dansk håndskrift har ligget til grund for en udgave

trykt i 1506 i København efter gennemsyn af lærde mænd fra byens nygrundlagte universitet, og et andet, ligeledes ukendt håndskrift, er udgivet med detaljerede ordforklaringer or udlægninger af den danske renæssancehumanist Christiern Pedersen, i Paris 1515. Pedersens udgave, dog kun dens dansksprogede del, er grundlag for en populæruddgave ved Hans Hansen Skonning fra 1614, der blev genoptrykt i 1626 og 1703. Peder Syv har benyttet ordsprog fra Låle i sin store samling (1682–88), og det samme kan siges om andre; så sent som i 1845 plukkede N. F. S. Grundtvig kraftigt hos Låle til sin ordsprogsudgave, der bl.a. via højskolerne blev temmelig vidt udbredt. Det er derfor ikke mærkeligt, at en læser af Låle umiddelbart vil genkende mange af hans ordsprog trods den gammeltdags sprogdragt: de er blevet citeret af kirkens og skolens mænd med flid gennem mere end 500 år. Hvem husker ikke fra sin skoletid ordsprog som *Liden twe velter ofte stort leess, Ho inthet woger han inthet vinder eller Frende er frende verst?*

Låles ordsprog er udgivet videnskabeligt ikke én, men flere gange; først af Rasmus Nyerup i 1828, senest er den danske tekst del – efter 1506-udgaven – nyudgivet med oversættelse til moderne dansk af Aage Hansen i 1966. Indimellem ligger fuldt ud anvendelige udgaver fra 1889–94 og fra 1929. Man må derfor nok spørge, hvad vi skal med endnu en videnskabelig Låle-udgave.

Svaret er, at den ny udgave byder på mere end nogen tidligere. Den middelalderlige svenske oversættelse er ladt ude af betragtning, her er man stadig henvist til Axel Kock & Carl af Petersens: *Östnordiska och latinska medeltidsordspråk* I-II, Kbh. 1889–94, men både det danske håndskriftfragment, 1506-udgaven (med varianter efter 1508-optrykket), 1515-udgaven og Skonnings redaktion (1626-udgaven, med varianter efter 1703-optrykket; originalen er tabt) er her udgivet samlet i deres fulde udstrækning. De udgør den ny udgaves bd. I. Specielt at mærke er, at 1515-udgaven er udgivet i sit fulde omfang og i udgavens bd. II er oversat til moderne dansk. Christiern Pedersens detaljerede kommentarer er således

blevet lettilgængelige for den moderne læser. Det er ikke synderligt underholdende læsning for menigmand, men med lidt tålmod åbner teksten sig. Den fortæller, eller giver en fornemmelse af, hvordan man har undervist i latin på Christiern Pedersens tid. Sandsynligvis har han brugt et håndskrift med noter og kommentarer benyttet af hans egen lærer, Rasmus Simonsen, ved Roskilde Katedralskole omkring 1490. Det er Erik Petersen, der har stået for oversættelsen, og den har utvivlsomt været meget vanskelig, ikke på grund af Christiern Pedersens – gode, så vidt man forstår – humanist-latin, men på grund af tekstens karakter. Hvordan skal man f.eks. i en dansk oversættelse gengive, at kommentatoren forsøger sig frem med flere synonymmer til tydning af Lålesamlingens middelalderlige, til tider dunkle og ofte ganske uklassiske sprog? Letlæseligt er resultatet bestemt ikke, men dets videnskabelige soliditet er man tryk ved.

I sin efterskrift har Iver Kjær sammenfattet Låle-forskningens resultater, herunder bl.a. sine egne opdagelser, hvortil hører at der er gjort brug af en mindre latinsk ordsprogssamling fra 14. årh. – den første tekstlige Låle-kilde, der er identificeret med sikkerhed. Låle har efter alt at dømme haft en del latinske ordsprog til rådighed, som han har oversat til dansk; han har også haft danske ordsprog til rådighed, som han har oversat til latin; endelig har han i nogle tilfælde haft både et latinsk og et dansk ordsprog til rådighed og har parret dem, selv om de ikke passede helt nøjagtigt sammen. Denne kompilation er, hvis identifikationen af Låle med den unge subdiakon er rigtig, foretaget hen mod midten af 14. årh., på den tid hvor Valdemar Atterdag var i færd med at genrejse riget efter dets sønderdeling under de holstenske panthavere. Kjær mener, at samlingen afspejler en »nationalistisk og moraliserende holdning« (s. 735) hos de kredse, som førte an i oprøret mod holstenerne i 1329 og siden blev støttet for kong Valdemar. En ledende skikkelse i denne sammenhæng var Ribebispen Jakob Splitaf – og det er netop i Ribe, at Låle fra Avignon-paven fik ventebrev på et embede. Hans arbejde kan altså være indgået i de moralske genretningsbestrebelse; dog eksis-

terer der ingen direkte dokumentation for, at denne dristige rekonstruktion holder stik, selv om man mærker sig, at samlingen indledes med nogle stykker hentet fra fortællingen til Jyske Lov, som kong Valdemar lagde stor vægt på.

Sandsynligvis blev samlingen brugt i skolerne helt fra begyndelsen, og den synes at være blevet bearbejdet adskillige gange undervejs (også i oversættelsen til svensk) før den blev trykt. Det giver mange editionstekniske problemer og forklarer den valgte udgivelsesmetode. Undervejs er antagelig kommet nyt stof til fra latinske kilder såvel som fra dansk folketradition, men disse spørgsmål er langt fra udrødet endnu. De middelalderlige latinske ord-sprogskilder er hverken gennemarbejdet eller gennemregistrerede i tilstrækkeligt omfang, og det samme gælder i endnu højere grad de folkesproglige kilder.

Hvad dansk ordsprogstradition angår, vil man i det mindste have overblik over omfang og typologi, når registrene til DgO's planlagte syv bind er udført. Til den tid skulle man mere nøjagtigt end i dag kunne sige, i hvilken grad Peder Låles ordsprog repræsenterer den. Det fundament, der *nu* er lagt, bliver næppe rokket.

Men – når alle roserne for denne mønstergyldige udgave er bundet i en buket, skal der også stikkes en tidsel i den. Det er kendetegnende for hele den positivistiske forskningstradition, at man koncentrerer sig om at dokumentere tekstforholdene så objektivt og fuldkomment som muligt, og resultaterne er jo uangribelige, når de virkelig professionelle tager fat; men hvad med *indholdet*? Udgiverne slipper alt for let om ved dette problem ved blot at antyde, at Låles ordsprogssamling nok afspejler en nationalistisk og moraliserende holdning. Der er ingen tvivl om, at vi har en kilde for os, som virkelig har øvet en indflydelse på den folkelige bevidsthed gennem århundreder; spørger man en gennemsnitsdanser i dag, hvor mange ordsprog han kender, og kan han blot nævne ti eller tyve, så er tre fjerdedele af dem garanteret Låle-ordsprog. Det viser de mange småsamlinger, der opbevares på Dansk Folke-mindesamling. Skulle dette væsentlige bidrag til bevidsthedsdannelsen slet ikke diskuteres?

Bengt Holbek.

Jóan Pauli Joensen: Färöisk folkkultur.

En översikt.

I serien: Handböcker i Etnologi. Liber Läromedel Lund. 1980. 226 s. Pris 81,50 sv.kr. ISBN 91-40-30225-3.

Indtil århundredskiftet var det færøske samfund praktisk talt upåvirket af de hastige ændringer, der andre steder i Europa skete i forbindelse med teknologiens udvikling. Livet gik stort set videre som i 1600- og 1700-tallet, således som det var blevet skildret af forfattere som Debes (1673), Svabo (1782) og Landt (1800). Helt op til Verdenskrigen 1940-45 var udviklingen kun langsom, medens den derefter er sket med eksplosionsagtig hast. Etnologen er derfor i stand til at trække på et stort antal informanter, som selv har levet efter de gamle normer og har gjort udviklingen med.

Den unge færøske etnolog, fil. dr. Jóan Pauli Joensen har nu på forlaget Liber Läromedel i Lund udgivet en lærebog i færøsk etnologi, kaldet »Färöisk folkkultur. En översikt«. Forfatteren er født i Sørvág i 1945 og har tilbragt sin barndom der. Studietiden blev delt mellem Århus Universitet og Folklivarsarkivet ved Lunds Universitet, hvor han tog eksamen 1973 og disputerede 1975 med afhandlingen »Færøske slupfiskere«.

I forordet nævnes, at manuskriptet oprindeligt er skrevet på dansk og oversat til svensk af Margareta Tellenbach. Det kan forekomme lidt beskæmmende, at et sådant værk ikke udkommer i Danmark, men det hænger nok sammen med, at bogen er et bestillingsarbejde til serien »Handböcker i etnologi«, der udgives i Lund. Bogen omfatter den materielle kultur i videste forstand. Overskrifterne siger noget om bredden: Historie og samfundsforhold; Bygden – indmark og udmark; Jordbrug; Kornhøst og korntørring; Høslæt; Tørveskær; Husdyrbrug; Fåreavl; Fiskeri; Hvalfangst og sæljagt; Fuglefangst; Bebyggelse og bolig; Kostvaner; Klædedragt; Årets højtider. Der slutes af med en oversigt over udforskningen, der ligger bag bogen, og en litteraturfortegnelse. I selve disponeringen er der et par ting, der undrer lidt. Kornhøst og -tørring har sit eget kapitel, medens såningen og hele den kompli-

cerede tilberedning af jorden beskrives under jordbrugskapitlet. Og kirkebygningerne beskrives under kapiteloverskriften »Årets højtider«, hvor man ville forvente, at det skete i afsnittet om »Bebyggelse og bolig«. Et spørgsmål til forfatteren: Hvorfor er hesten afføjet med et par linjer? Selvom søværts transport har været dominerende, så har hesten dog spillet en vigtig rolle, dels som ridedyr, dels som bæredyr. Dens ret store krav til føde har affødt flere forordninger, f.eks. reskript af 11. maj 1775, og den omtales meget i forarbejderne til lovene om haugebrug. Hestehår var desuden af stor betydning i både fåreavl og fuglefangst, idet kortere og lette reb blev slået af »fakse«. Og knapper i stadstøj var ofte lavet af hestehår.

Husdyr som ænder, gæs og høns får heller ingen eller yderst lidt omtale. Men hvad der undrede mig allermost var, at den færøske båd beskrives med 25 linjer, medens de færøske huse (og udhuse) vies hele 25 sider. Færingen har altid levet med og af sin båd. Dens rolle som skyds og til varetransport var uvurderlig – eneste måde at komme fra ø til ø. Og svigtede landjordens afgrøder, så kunne man overleve ved at fiske. Den færøske båd er så speciel af type og så højt udviklet rent teknisk, at den burde have haft 10 sider. Der står faktisk kun, at den er klinkbygget, let, elegant og sødygtig, og at der er flere størrelsestyper. Og der er heller ikke et instruktivt billede af en færøsk båd med detaljer.

Det bringer mig ind på en omtale af figurmaterialet. Der er et væld af meget smukke og instruktive fotografier lige fra arkivbilleder fra århundredskiftet og til frembringelser af helt moderne presse- og landskabsfotografer. Et »scoop« er de mange billeder fra Kaptajn Borns kort over Færøerne fra 1794. Tegningerne var anbragt i hjørner og margin og skildrer naivt de dagligdags aktiviteter på den tid. De blev »fundet« af forfatterens kollega, arkæologen Arne Thorsteinsson, Forminnisavnid i Tórshavn, i december 1976 og er her udnyttet i helhed, og som udsnit, der skildrer detaljer. Tegningerne er udførligt behandlet af Thorsteinsson og forfatteren i Mondul (1977), det fortrinlige tidsskrift, der udgives af Færøernes Museum. Kunstneren Bárður Jákupsson har tegnet et utal af tegninger,

som i deres nøjagtighed afspejler, at tegneren er museumspædagog ved samme museum.

Figurteksterne er desværre alt for kortfattede og derfor ofte ret intetsigende. Jeg tror ikke den etnologistuderende får noget ud af tegningen side 178 af »Hvølpalåstrælås, den almindelige lås på udhuse«, og i teksten er låsen ikke omtalt. Det er også svært af få oversigt over størrelsesforhold. Tegningerne side 150 viser en håndten og en bismervægt af samme længde, karterne er blevet bittesmå, og uldkammen stor som en rive. Noget tilsvarende kan iøvrigt ses i andre bøger i samme serie. Der er en enorm informationsmængde i billederne, som desværre ikke bliver formidlet til læseren uden særlig baggrund eller lokalkendskab.

Der er enkelte deciderede oversættelsesfejl, som når der står, at det tørrede fårekød, fisk etc. »förvarades inomhus«, og der er nok en del af de forekommende småfejl, der skyldes den snørklede sproglige tilblivelse af manuskriptet i forbindelse med tidnød i korrekturfasen.

Forfatteren anfører beskedent i forordet, at bogen giver en slags situationsberetning over de emner, som er blevet beskrevet og udforsket. Men det er jo langt mere end det. For det første er JPJ umådelig belæst, og dernæst er han i stand til at kombinere med egen viden, dels af selvsyn, dels af egne studier med brug af indsamlet materiale.

Resultatet er blevet en helstøbt oversigt over den færøske materielle folkekultur, der ville blive stående som en klassiker, hvis man ikke vidste, at forfatteren har endnu mere dybtgående oversigter i arbejde.

En utrolig informationsmængde er her samlet på et par hundrede sider – der har fundet en afvejning sted, både med hensyn til de emner, der bliver behandlet, og med hensyn til begrænsningen af detaljer. Som det er sagt tidligere, kan man have lidt forskelligt syn på, hvad der er mere væsentligt end andet; men det forhindrer ikke, at bogen er god. Overalt, hvor det er muligt, er der gjort rede for forholdene »i gamle dage« og for udviklingen, der har ført op til tiden lige før udviklingsekspllosionen for 40–50 år siden. (Og her bør nok bemær-

kes, at mange skikke, redskaber og bygninger stadig findes som relikter fra tidligere tid).

Sæder og skikke er kun behandlet på de sidste 30 sider, men rundt om i bogen findes der et væld af småbemærkninger om, at dette og hint blev brugt eller foregik ved særlige lejligheder. Det betyder, at man ikke kan bruge bogen som opslagsbog – der findes iøvrigt ikke noget register! Den må tygges igennem. Forhåbentlig vil en eventuel ny udgave kunne forsynes med register. Den oversigt, der gives over studiet af færøsk folkekultur på siderne 203–219, er stort set en uændret oversættelse af en afhandling i Frööskaparrit, bd. 26, 1978 med ajourføring. Derfor kan det undre, at nogle få af de i teksten nævnte afhandlinger ikke findes i litteraturlisten, side 220–226. Den eneste totale mangel, jeg kan finde i oversigten, er lagmanden Hans Jakobsen Debes' afhandling: Beskrivelse om Agerdyrkingen og Kornavlingen på Færøerne, udgivet 1763 i København.

Der er for mig ingen tvivl om, at »Färöisk folkkultur« ikke blot vil blive en lærebog for særligt interesserede etnologistuderende. Den vil også blive læst af de engagerede turister, som i stadig større tal søger til Færøerne. Og den vil stimulere interessen og give en solid baggrund til den, der drages af, at her kan man endnu en stakket stund møde det oprindelige samfund levende i traditionen.

Arne Nørrevang.

Eske K. Mathiesen,

Erindringer som historieskrivning

Foreningen Danmarks Folkeminder og Gullanders Bogtrykkeri, Skjern. Nyår 1981, 29 s. 40 kr. (For medlemmer af Foreningen: 30 kr.)

Danske Domme 1375–1662

De private domssamlinger. Ved Erik Reitzel-Nielsen, under medvirken af Ole Fenger. Bd. IV: 1582–1589. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. I kommission hos C. A. Reitzels Boghandel A/S. Kbh. 1980. 440 s. 427 kr. (Kun i subskription).

Bonedagbøger – kilder til dagliglivets historie

Introduktion og registrant ved Karen Schousboe. Etnologisk Forum i samarbej-

de med Landbohistorisk Selskab, Brede 1980. 169 s. Kr. 69,75.

I 1979 tog Foreningen Danmarks Folke-minder initiativ til en »litterær kulturhistorisk work-shop, hvor folk kan få deres erindringer udgivet i en serie, vi kalder »Folk fortæller« (MtM 1979:2, s. 2). Siden er det blevet til 6 udgivelser. I tråd med denne markante interesse for erindringsstof – som forresten ikke er forbeholdt folkloristerne, men lige fuldt føles blandt historikere (se f.eks. Carl Erik Andresen, Jørgen Burchardt og Flemming Mikkelsen: Arbejdererindringer, Århus 1979) – har Foreningen publiceret Eske K. Mathiesens essay om »Erindringer som historieskrivning«.

Den der går til denne lille bog med forventninger om en autoritativ fremmedfører i erindringsforskningens metodik føler sig sikkert snydt. Bogen rummer godnok overvejelser vedrørende bl.a. erindrings kildeværdi og sandhedskraft. Men for det første sættes et meget stort spørgsmålstegn ved, om erindringsstof overhovedet lader sig behandle fair med historikernes systematiske kildekritik. For det andet bliver det understreget, at erindringer – nøjagtig som digte – alene må bearbejdes og læses med »følsomhed« (s. 15). Dèt tør siges at være ret så store krav at stille til den, der skal behandle og tolke disse kilder. Men hvorfor ikke? Det er ikke, fordi der mangler skræmmende eksempler på, hvad der kan ske, når – som Eske Mathiesen kalder det, uden malice – »almindelige mennesker«s erindringer kommer mellem hænderne på fagfolk, som kun er alt for rede til at hugge hæle og klippe tæer, såfremt materialet ikke passer til *deres* forudfattede meninger. Man kan f.eks. tænke på Karoline Graves' skæbne, da hun blev spændt i Axel Orlík og Hans Ellekildes faglige prokrustesseng (se Henrik Ingemann, Karoline Graves, Folk og Kultur 1980, s. 53–74).

Så dybest set må vejen ud af dette dilemma være den, at de »almindelige mennesker« skal skrive, udgive(s) og læses på egne præmisser. Eske Mathiesens bog er da også et intenst og ikke mindst velskrevet defensorat for at betragte erindringer som porten til en »historieskrivning, der ikke fremstiller menne-

skene som knagede undersåtter, men som selvbevidste mennesker« (s. 7). For i erindringsformen kan også »de almindelige mennesker« komme til orde; de der bærer samfundspyramiden; de hvis historie ellers er blevet så sørgeligt forsømt til fordel for kejseres og generalers.

De 4 illustrationer i bogen, af Sven Ljungberg, klinger fint sammen med teksten. Især har jeg kastet min kærlighed på drengen og pindsvinet på omslagets bagside.

Også domme og retsakter fra tidligere tid kan tjene som kilder til dagliglivets historie. Materiale af denne type finder man i Det danske Sprog- og Litteraturselskabs store prestigeprojekt *Danske Domme*. Det foreliggende bind IV indeholder ikke mindre end 130 domme fra de 8 år mellem 1582 og 1589, begge incl. Mine mere principielle indvendinger mod denne ord-til-ord udgivelse af de eksisterende domme i de såkaldte private domssamlinger har jeg tidligere givet udtryk for (Folk og Kultur 1980, s. 178–79). Dem skal jeg ikke gentage hér.

I første række er det domstole som landsting (navnlig Skåne- og Viborg landstingene) samt rettertinget, hvis afgørelser er repræsenteret. Akter fra de lavere instanser er enlige svaler. Følgelig er det gennemgående tidens fornemt skolede og højt kvalificerede dommere, vi møder. I vid udstrækning er de bevarede domme da også for lægmand højest juridiske i den forstand, at de – med mange ord – regulerer komplicerede forhold omkring det procesuelle eller gymnastiserer i argumentation og tolkning af såvel lovstof som præcedens. Set som socialhistoriske kilder kan dommene være temmelig »kuriøse«. »Må mændene fra Råbjerg grave sandorm ved lavvande udfor en adelsmands gods i Jerup?« spørger Sprog- og Litteraturselskabet selv i sin introduktionsskrivelse til dette bind IV af de *Danske Domme* – for i skrivelsens sidste linier (med lettelse?) at kunne fastslå, at det må de skam godt – »Der var altså en grænse for, hvad man i samtiden kaldte adelens »drabelige frihed« (s. 2). Det var da et held for Råbjergfolkene. Men netop sådan en sag får én til at spekulere over, i hvor høj grad domsamlingen har slagside. For gad vidst hvor

mange afgørelser, der er blevet truffet i tidens løb ved en lavere instans, som ikke blot gik »menigmand« imod, men også forblev uappellerede. Vi ved det ikke idag, og en samling domme fra de højere instanser kan selvsagt ikke give svaret. Men skal det være, vil jeg vove et gæt på, at der i bind IV af *Danske Domme* er sager, der i højere grad end den nævnte sandorm-kontrover giver et realistisk billede af adelens »drabelige frihed«, og som samtidig vender et grelt og ubarmhjertigt lys på forholdet mellem feudalhærrer og bonde i det sene 1500-tals Danmark.

Jeg tænker bl.a. på dom nr. 583, som af Erik Reitzel-Nielsen introduceres med følgende ord: »En bonde, der var vornedskab underkastet, dømt til at fæste gård på det gods, på hvilket han var født, uanset at han på grund af husbondskifte havde haft anvist en gård andetsteds igennem 16 år« (s. 295). Eller sagt på en anden måde: Her er en bonde, som af både herskab og domstol er blevet betragtet som umælende arbejdskraft; som en genstand herremanden kunne disponere over på lige fod med staldbygningen og markredskaberne. Vornedskabet indebar, at den mandlige bondebefolkning på Sjælland, Lolland, Falster Bogø og Møn helt op til 1702 var totalt afskåret fra at forlade deres fødehjem for at søge arbejde andetsteds, medmindre herremanden sagde ja (s. 298). Dommen, der er truffet ved Ringsted herredsting den 9.1.1587, gik som nævnt bonden, Jørgen Lauridsen i Hjelmsømagle, imod.

Og jeg tænker bl.a. på dom nr. 572: Oluf Nielsen, kaldet Oluf Skovmand, er ved Rye birketing i februar 1585 blevet dømt til døden for »ved nattetide at have steget over planke og gærde og indkommet på (hovedgården)« (s. 262). Oluf Skovmand og hans hustru, Marene, havde imidlertid appelleret denne afgørelse, hvorefter feufalherren – i dette tilfælde jomfru Johanne Oxe til Ryegård i Horns Herred – havde svaret igen med et suverænt spil på både den fysiske og psykiske terror. For at kue sin undergivne lod hun bl.a. Oluf Nielsen sidde i enecelle i 16–17 uger, ligesom hun lod en præst give ham sakramente (underforstået: for at han skulle tro, at hans død var nært forestående), plus at hun uden-sogns lod hente 8 »fremmede mænd«, som

trængte ind i cellen og »sagde ham fra sin hals, (så) han vidste ikke andet end at han skulle miste livet« (s. 263). At *han* blev mør og som krævet skrev under på at ville glemme alt om appellsagen og forlade egnen for stedske kan næppe undre. Hans hustru, derimod, holdt stædigt ud. Og det tjener unægtelig de såkaldte »tilforordnede råder«, som satte retten i Ringsted 12.6.1587, til ære, at de underkendte ikke bare den tidligere afsagte dødsdom, men samtidig karakteriserede Oluf Skovmands løfter som afgivet under aldeles uacceptable omstændigheder. Overgrebene har vel været så himmelråbende, at selv jomfru Johannes standsfæller ved domstolen måtte sige fra.

Som sagen om sandormene er dette en solstrålehistorie. Men uden den stærke Marene ved sin side havde katastrofen ramt Oluf Skovmand. Og hvor mange var mon så stærke; hvor mange havde ikke forlængst gjort knæfald for den, der havde magten?

På den anden side – stærke, selvbevidste bønder, bønder der skiller sig ud fra de tal-løse anonyme – dem møder vi også i de bevarede »bondedagbøger«. Allerede i 1978 satte Bjarne Stoklund retningspile for en fremtidig forskning i optegnelser, regnskaber og dagbøger fra danske bønder (Pennens og Ploven, Skalk 1978:6, s. 18–27). Der foreligger nu en samlet registrant over sådanne »bondedagbøger«, som dette brogede materiale kaldes med en fællesbetegnelse. Registranten bærer Karen Schousboes navn, men Bjarne Stoklund er også med. Dels er han medforfatter på forordet. Dels tegner han sig for den teoretisk/metodiske indledning om 1800-årenes bondedagbøger, mens Karen Schousboe skriver tilsvarende om 1700-tals materialet. Begge giver de forslag til en typologisering af dagbøgerne. Karen Schousboe skelner for sin epokes vedkommende mellem *optegnelsesbøger* »med blandede og mere eller mindre tilfældige indførsler« (s. 10) og egentlige *regnskaber*. I det 19. århundrede, som Bjarne Stoklund behandler, gør bonden gerne notater – inspireret af almanakkens systematik – om vejrlig og arbejde i *optegnelsesbogen*. »Men der er ingen skarpe

grænser til andre sider af tilværelsen. Aktiviteter af økonomisk art registreres side om side med rent sociale begivenheder . . . Endvidere er mange af disse optegnelsesbøger på én gang dag- og regnskabsbøger» (s. 17). Et nøgleord i denne forbindelse er »registrere«, for først mod midten af 1800-årene introduceres dét, vi idag forbinder med begrebet »dagbog« – den »reflekterende dagbog«, som Bjarne Stoklund kalder den; den der er ført i løndom og fyldt med betroelser og følelsesudbrud.

I tilgift giver disse indledninger prøver på materialets muligheder. Bl.a. trækkes der på indleverede speciale- og prisopgaver ved Institut for europæisk Folkelivsforskning i Bræde. Eller der vises hen til f.eks. Poul Balle-Petersens store artikel om gården, slægten og naboerne – hvor en enkelt bondedagbog har dannet baggrund for en kortlægning af de »Sociale relationer i et lokalsamfund i Danmark ca. 1880« (Folk og Kultur 1980, s. 106–50). Eller der refereres til Palle O. Christiansen, som har grebet til bondedagbøger for at give svar på sit eget retoriske spørgsmål, stillet i sammenhæng med problemkomplekserne omkring omvæltningerne i det 19. århundredes danske bondesamfund: »Peasant Adaptation to Bourgeois Culture?« (Ethnologia Scandinavica 1978, s. 98–152). Med en afhandling om »Foldudbytte og bondeøkonomi« (Fortid og Nutid 28. 1979, s. 35–49) har også Karen Schousboe været med til at dokumentere, hvor væsentlig en »kilde til dagliglivets historie« disse bondedagbøger er. Alt i alt forekommer det, at dagbogsanalyser er en disciplin, som nuomstunder er *en vogue* ved Institut for europæisk Folkelivsforskning. Der er da heller ingen tvivl om, at instituttet her har fået fat i en spændende ende.

Selv om man kan have sine forsigtige forbehold: hvor dækkende er registranten mon egentlig (dét får vi ikke meget at vide om!), er det sandt at sige svært ikke at begejstres. Hellere dette fine arbejdsredskab her og nu end at vente 10–15 år på det perfekte og altdækkende produkt. Kort sagt er bondedagbogsregistranten en art situationsrapport. En rapport som mere bredt skal gøre opmærksom på materialets eksistens og muligheder, men samtidig skal animere dem, der enten selv besidder

eller véd om sådanne optegnelser, til at yde deres bidrag til den senere, mere fuldstændige registrant.

Et lille suk: For en etnolog eller en lokalhistoriker er det givetvis en heldig disposition, at registranten er ordnet topografisk. Til en »rigshistoriker« kunne et supplerende, kronologisk index have været en venlig håndsækning.

Henrik Stevnsborg.

Thorkild Kjærgaard:

Konjunkturer og afgifter.

**C. D. Reventlows betænkning af
11. februar om hoveriet**

Landbohistorisk Selskab, København
1980. 287 s. 125 kr. plus moms.

Rentekammerchefen og storgodsejeren Christian Ditlev Reventlows betænkning fra 1788 om hoveriet er vel i sig selv et væsentligt dokument til forståelsen af den vigtige periode i Danmarkshistorien, som almindeligvis kaldes 'Reformårene'. Ikke mindst på grund af betænkningens detaljerede billeder af datidens 'hoveriøkonomi' – en godsøkonomi baseret på fæstegårdernes hovarbejde. Samtidig må betænkningen aftvinge interesse på grund af dens forfatters nøgleposition i den politiske beslutningsproces. Godt derfor, at Landbohistorisk Selskab har valgt at markere sit 25 års jubilæum med en udgivelse af denne betænkning, suppleret med de dertil hørende kommentarer fra en række datidige eksperter på hoverispørgsmålet.

Det tangerer dog vist det smagløse, når Selskabet i sin salgsfolder om bogen slår fast, at 'Trykket er smukt (og) opsættningen af den vanskelige tekst elegant og overskuelig'. Men noget er der om snakken. Det er en smuk bog. Og på mange måder er det også en god bog.

I denne udgivelse er det snart 200 år gamle aktstykke omsluttet af et fyldigt noteapparat og en ikke mindre fyldig 'indledning'. Noterne fortjener at blive læst for deres egen skyld; og hvad 'indledningen' angår, mindes jeg ikke nogensinde at have set en så kompetent og så stramt komponeret indføring til den danske 'hoveriøkonomi' i 17- og 1800-tallet som den, Thorkild Kjærgaard giver her.

I efteråret 1978 talte Thorkild Kjærgaard i Historisk Samfund om 'Gårdmandslinien i dansk historieskrivning' (foredraget er optrykt i *Fortid og Nutid* vol. 28 (1979), s. 178-91). Hvad han dér lagde frem af tanker genfindes i 'indledningen' til den foreliggende Reventlow-bog: dansk landbohistorie, den være sig idealistisk eller marxistisk inspireret, har taget fejl bestik med dens skildring af den typiske hovbonde som plaget, ufri og trælbundet, mens godsejeren (stereo)typisk er en vampyr, der ved hjælp af hoveriet suger sine bønders arbejdskraft. Følgelig har man traditionelt sat fingeren på præcis hoveriet som et centralt stridspunkt i det førindustrielle, agrare Danmark. Her måtte herremand og bonde uvægerligt tørne sammen på grund af fundamentalt uforenelige interesser. Dette er imidlertid – provokerer Thorkild Kjærgaard – at opfatte som en myte, en myte der har fået lov til at vokse sig stærk, fordi den politiske udvikling i 1800-tallet, via andelsbevægelser, Indre Mission, højskoler, etc., etc. mundede ud i, at bønderne fik magten i Danmark – og i konsekvens heraf kunne sætte sig tungt på den officielle historieskrivning. Fremstillingen af den fortidige virkelighed er altså blevet grundigt farvet med bøndernes synspunkter. Virkeligheden var en ganske anden, hævder Thorkild Kjærgaard. Næmlig den at såvel herremand som hovbonde i deres egenskab af *producenter* stod skulder ved skulder i en fælles front vendt mod *forbrugerne*, mod husmændene og mod bybefolkningerne.

Det er altid fascinerende, når nogen tager livetag med hellige køer. Og i dette tilfælde kommer køen ikke ganske helskindet ud af dysten, for Thorkild Kjærgaard ved at fremsætte sine synspunkter på næsten hypnotisk vis. Hans teori ligner ikke desto mindre en pæn brik til idylliseringen og romantiseringen af det gamle landbosamfund – en brik til billedet af det fredelige, det hyggelige og det konfliktløse Danmark. Og naturligvis *kan* man bevidst søge harmoni og konsensus fremfor konflikt. Men gad vidst, om tiden virkelig er inde til at feje hoverivægringerne, arbejdsstandsningerne og overfaldene på fogder og sadistiske bondeplagere ind under gultvæppet som ubetydelige krusninger på

det ellers fredfyldte hav. For endnu ved vi faktisk forbløffende lidt om sådanne protestaktioner. Det er først inden for de allerseneste år, at der i dansk landbohistorisk forskning er blevet taget forsigtige skridt imod at skrive bondeprotesternes historie. Endnu venter de såkaldte 'historiske sagnoptegnelser' – om bl.a. oprør, protest og obstruktion i forbindelse med hoveriarbejdet – på en bearbejdning og tolkning; for slet ikke at tale om detektivarbejdet i både centraladministrationens arkivalier, i godsarkiverne og i de kilometervis af bevarede retsakter fra det 18. og 19. århundrede.

Henrik Stevnsborg.

Evald Tang Kristensen: Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde.

Fotografisk genoptryk. Med reviderede registre af Erik Høvring Pedersen og indledninger af Johannes Evald Tang Kristensen og Bengt Holbek. 8 bind. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. Kr. 1326. ISBN 87-170279-1-8.

Nyt Nordisk Forlag har set i kalenderen, at det er over 50 år siden, Evald Tang Kristensen døde. Så er det gratis at genudgive hans bøger, og forlaget har lagt ud med to trediedele af det store værk. »Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde«, nemlig den del, der kaldes gammel række, og som begyndte at udkomme i 1892. Det meddeles hverken i bogen eller i den medfølgende brochure, hvornår sidste tredjedel af værket, den såkaldte ny række, der begyndte at udkomme i 1928, vil følge. I dette fotografiske genoptryk af gammel række er registrene blevet kontrollerede og forbedrede af Erik Høvring Pedersen; Johannes Evald Tang Kristensen og Bengt Holbek har skrevet henholdsvis et officielt levnedsskrift af Evald Tang Kristensen og en bleg introduktion til værket.

I bogen »En jysk Skolemester fortæller« (1948) lader forfatteren Sigurd Elkjær sin far berette bl.a. dette: »Mens jeg tjente paa Ennergaard, foregik det Spøgeri, der senere blev omtalt over hele Landet, i alt Fald Jylland, og som i Tidens Løb blev til noget overdrevent Vrøvl, gengivet i Evald Tang Kristensens »Danske Sagn i Folkemunde«

de«. Naa, han nedskrev naturligvis i god Tro det Sludder, Jens Knudsen i Trøjbjerg morede sig med at fortælle ham«. Og Petrus Christensen fortæller i en notits i Holstebro Dagblad (27.1.1953) om en tækkemandssøn, der beskrev Tang Kristensens besøg hos sin far således: »Mi Faær han løv/o æ Dein han skrøv«. (Min far han løj/og degnen han skrev).

Man skal altså ikke *uden videre* tro på det, der står i Danske Sagn. Som sagnene står på papiret, er de kun skygger af den mundtlige fortælling. Betoninger, tonefald, *fortælleomstændighederne* er ikke kommet med på papiret. Hvad er drilleri? Hvad er alvor? Denne usikkerhed får følger, både når det gælder vurderingen af sagnetes troværdighed, og når det gælder bedømmelsen af teksternes stil. Disse skrøbelige stumper af en hovedsagelig mundtligt overleveret og i alle tilfælde mundtligt formuleret litteratur står stærkt på papiret, men skal behandles med varsomhed. Især da der ikke findes nogen almindelig opfattelse af den mundtlige litteraturs særlige træk og historie.

Det bliver ikke bedre af, at vi ved så lidt om Tang Kristensens indsamlingsmåder; og at han har inkonsekvenser i nedskrivningen og udgivelsen af sagnene. Disse problemer har Hans Ellekilde behandlet i »Svend Grundtvig. Danske Folkesagn 1839–83« (1946–48), bind I, side 57–60, og Vibeke Dahl i »Nordiske sagnregistre og sagnsystematik« (1972), side 13–25. Tang Kristensen var klar over svaghederne i sit værk og er kommet en del af denne kritik i forkøbet. Det er ikke usandsynligt, at nøjere arbejde med Danske Sagn vil rejse flere spørgsmål ved udgivelsesmåderne.

Når man sidder med dette ottebindsværk, kan spørgsmålet ikke undgå at melde sig: Hvad var drivkraften i Tang Kristensens store samlerarbejde? Hvad var det, der satte ham i gang og holdt ham på sporet trods mange forhindringer? – Da han begyndte med sine folkemindesamlinger, var det for at afdække ældre lag i folkets poetiske forestillingsverden. I overensstemmelse med romantikernes drøm om en menneskeheds guldalder, taler Tang Kristensen i en artikel fra 1876 – »Om vor Folkedignings dannende Indflydelse« – om »de store Fantasibilleder, der

blev til i Menneskeslægtens Barndom«. Dem ville han være med til at finde stumperne af, som også Svend Grundtvig ville det. I sin graven efter stumperne skete der det, at Tang Kristensen fandt nogle levende mennesker, hvis liv og skæbner kom til at interessere ham mere og mere, fordi det var hos dem, poesien havde overlevet selv under materielt set vanskelige kår. Han skriver nogle fine portrætter af sådanne mennesker som Ole Veed-Fald, Jens Isaksen, Sidsel Jønsdatter, Anders Skygge og andre – meget forskellige mennesker – men ens deri, at de ligesom står uden for den herskende kulturudvikling med dens »rå materialisme«, som Tang Kristensen siger i efterskriften til Danske Sagn. De fremtræder for Tang Kristensen som vilde, stærke fugle, men stækkede af fattigdom eller andre knugende omstændigheder. Portrætterne af disse særlinge, oppositionelle og fattige folk, hos hvem Tang Kristensen særligt finder folkepoesien, er kernesteder i Tang Kristensens forfatterskab. Og i disse lidenskabeligt usentimentale stykker finder vi skribenten Tang Kristensen, når han er bedst, mest fængende, og mest dokumentarisk kulturhistoriker. At læseren nu og da får en anelse om, at Tang Kristensen spejler træk af sin egen outsider-position i skildringerne af disse menneskers vanskelige liv, viser kun hvor personlig drivkraften i Tang Kristensens værk var. Som man kan se ud af hans voldsomt selviagttagende erindringsværk »Minder og Oplevelser«, følte Tang Kristensen sig selv stækket fra barndommen af og kendte kampen mod hårde vilkår, både indre og ydre. Han kunne måske selv være blevet én af disse særlinge, hvis ikke heldige omstændigheder og en umådelig stædighed hjalp ham. Han har flere gange skrevet om sin forståelse for outsidersnes stilling, f.eks. i artiklen »Endnu lidt om særlinge« (Vejle Amts Folkeblad nr. 64, 1904), »de fleste af os er vel i Grunden, naar det kommer til Stykket, mere eller mindre sære og mere eller mindre gale, saa Grændsen mellem normale Folk og Særlinge kan ogsaa blive lidt flydende. . . «.

Sigtet med hans store arbejde var at føre »det poetiske i Livet«, som han fandt hos sine gamle meddelere, ind i fremtiden: »Jeg er da gennem Samlivet med de gamle

og ved at sidde og lytte til deres Fortællinger kommen til at blive bedrøvet over meget af det, der nu sker, og er blevet ængstelig for, hvad Fremtiden vil bringe. Netop af den grund søger jeg, saa meget jeg kan, hvor jeg træffer unge Mennesker, der ville høre paa mig, at oplade deres Syn for og give dem Lyst til at sysle med vore Folkeoverleveringer, ej alene paa kulturhistorisk Maade, men ogsaa som et Stof, der har Livsværdi i sig, der kan hjælpe til at oplade Øjet for det poetiske i Livet og kan danne en Modvægt mod den stedse mere overhaandtagende Materialisme.« (Fra artiklen »Visesangere og eventyrfortællere i Jylland« 1898). Og et andet sted siger han: »Jeg har altid anset politik, naar den rigtig *griber et menneske*, for at være ødelæggende over for det bedste og fineste i hans sjæleliv.«

Det fineste i mennesket, »Den gamle Trohjertighed forenet med ægte Barnlighed«, finder Tang Kristensen altså uden for udviklingen, hos de »stille og ydmyge«. Det, der for os giver Tang Kristensens romantiske syn den særlige værdi, er, at det er vokset frem på stenet grund. Som Blichers var det. Tang Kristensens romantik er ikke drevet frem gennem modebestemte diskussioner i hovedstadens literære kredse, men har som grobund haft fattigdom, sygdom, ensomhed. Og hans mesterskab som folkemindesamler viser sig deri, at han ikke blot plukker folkepoesiens blomster til os, men i vid udstrækning gør rede for deres vækstbetingelser og historie. I dette skiller han sig afgørende ud fra samtidige folkemindesamlere, H. F. Feilberg til en vis grad undtaget.

Tang Kristensen betragtede ikke sig selv som teoretiker, men som »et skrivende mellemlid mellem de gamle fortællere og den videnskabelige gransker«, ud fra den regel, at »man skal være tro mod overleveringen«. (Citater fra efterskriften i Danske Sagn). Når han gør sig overvejelser af teoretisk karakter, og det sker jævnligt også i Danske Sagns forord, efterskrifter, bemærkninger osv., så bør disse betragtes som kommentarer og diskussionsindlæg, der hører hjemme i den givne sammenhæng. De kan næppe rives løs herfra og kan ikke stilles sammen til et overordnet teoretisk apparat for Tang Kristensens

virksomhed. Det betyder ikke, at disse overvejelser ingen værdi har. Men de belyser først og fremmest hans forfatterskabs vækst og denne væksts vilkår i en tid, der ikke altid var hans iver og hans åbenhjertighed nådig stemt.

Tang Kristensens ordning af Danske Sagn er altså ikke begrundet i et sikkert teoretisk apparat. Den er en begribelig ordning af et meget stort materiale, grupperet efter emner og deres variationer; et publiceret arkiv kan man sige, med rummelige skuffer. I værket »Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv, som det er blevet ført i mands minde.« (1891 ff.) ville Tang Kristensen hovedsagelig beskrive livet, som det leves, altså de materielle og samfundsmæssige rammer, mens han i sagnværket tog sigte på »troen«, som han opfatter til *næsten at omfatte* »åndslivet«. Men det er kun tendenser, og udførelserne viser et betydelig mere broget billede. Bl.a. har de historiske sagn gjort Danske Sagn til en nødvendig kilde for historikeren, som ønsker at høre tydelige stemmer fortælle den kulturhistorie, som den officielle historieskrivning kun har hvisket om, og som kun med besvær kan efterspores i øvrighedens kilder. Kapitlerne med sagn om forholdet mellem den verdslige og åndelige øvrighed på den ene side og bønderne på den anden side er oplysende læsning. Disse brudstykker af folkets egen historie kan, når de er blevet udsat for nødvendige kildekritiske undersøgelser, måske sætte ild til de herskende billeder af livet på landet i gamle dage.

Genudgivelsen af Danske Sagn, og den nye, store interesse for Tang Kristensen iøvrigt, vil øge behovet for en begrundet vurdering af hans forfatterskab, dets styrke og begrænsninger. Den vil muligvis munde ud i en understregning af den dybt personlige drivkraft i hans værk og en begrænsning i den brug af ham som folkepoetisk orakel, der jævnligt forekommer. Sagt på en anden måde: Man vil opdage *skribenten* Tang Kristensen og værdsætte, hvordan hans livlige og lunerige stil særligt kommer til sin ret i portrætafhandlingerne og de lokalhistoriske skrifter. Disse små bøger fylder ikke meget ved siden af hans samlede værker, men de er nøglerne hertil.

Måske vil genudgivelsen af Danske

Sagn glæde læsere, der i dagens kriseagtige stemning finder, at livsposien har svære vilkår og derfor ønsker at flygte fra nutidens besvær og dykke ned i en pittoresk fortid, hvor bønder leger skjul med lygtemænd og elverpiger. Den brug af Danske Sagn er jeg ikke sikker på, at Tang Kristensen ville have brudt sig om. Hans romantiske drivkraft gjorde ham nemlig ikke blind for sin samtids elendighed og de forbedringer, den trængte til. Denne blanding af rationalistisk degn og romantisk samler af folkepoesi ønskede ikke at bidrage til nogen fattigdomsromantik. Han havde set nok af menneskenes vanskelige vilkår til, at han ønskede dem bedre. Han var også en praktisk mand, der deltog i det borgerlige liv, og et belysende eksempel på hans mangel på sentimentalitet overfor emner, der kaldte på nogle romantiske fornemmelser, er dette stykke fra »Heden saaledes som den var ca. 1880« (1930): »Jeg hylder nu ikke den Anskuelse, at store Pletter af Heden skal blive liggende til Unytte og som Minder om Urtilstanden. Nej, saa meget som mulig skal enten plantes eller under Plov for at komme til at gjøre Gavn for Mennesker og Dyr eller til Pryd som Bevis paa, hvad Menneskesnille og Menneskedygtighed kan udrette. Her kan blot tænkes paa et Sted som *Clasonborg*, der i gammel Tid var øde, men nu er som en henrivende Oase midt i en øde Egn.«

Jeg skal nok vogte mig for at sætte Tang Kristensens virke på en formel, dertil er modsætningerne eller spændvidden, om man vil, for stor i ham selv og i hans materiale. Men jeg bilder mig ind, at man kommer ham nær i denne bemærkning fra artiklen »Fra min Paaskeudflugt« (Viborg Stifttidende nr. 115 og 116, 1879), »det poetiske i mig kommer bedre til Orde ved en ædruelig Betragtning af Ting...«. Følger man denne anvisning på Danske Sagn vil værkets mangler, men også dets umiskendelige poesi komme frem i lyset.

Eske K. Mathiesen.

Kulturminde

Tredie række Bind 2, 1979. Udg. af Selskabet for Dansk Kulturhistorie. 155 s., ill. kr. 96,20 gennem boghandelen. (Subskriptionspris 72,15 kr.).

Selskabet for Dansk Kulturhistorie, der udgiver skrifterækken Kulturminde, lader desværre ikke ofte høre fra sig. For kort tid siden udsendtes endnu et bind i skrifterækken, indeholdende to vægtige bidrag, nemlig konservator ved Kunstindustrimuseet, Charlotte Paludans udgivelse af Matthias Lundings rejsebog fra 1787, og museumsinspektør ved Kalundborg og omegns Museum, Christian Waagepetersens artikel: »En grad corps« – et bidrag til forståelsen af det 18. århundredes dameportrætter. Bindet indeholder desuden et par tilføjelser til en artikel i forrige bind (udg. 1973) samt nekrologer over 3 af selskabets tidligere medlemmer.

Matthias Lundings rejsedagbog er ført under en rejse af næsten tre måneders varighed, som den unge embedsmand i kommercekollegiet foretog i 1787 for efter eget ønske, »at erhverve sig locale Kundskaber om de Vindskibeligheids Anlæg, som enten allerede forefindes paa ethvert Sted, eller til hvis Opmuntring og Udbredelse, et eller andet Steds Beliggenhed, Natur, Producter, Folkemængde eller andre Omstændigheder kunne give en fortrinlig Anledning«. Samtidig besøgte han nogle anlæg, som kommercekollegiet, der iøvrigt helt bifaldt hans rejse, havde anbefalet.

Rejsen gik fra København over Korsør til Fyn. Så Fredericia og herefter nordpå. Fra Sæbygaard gik turen til Viborg, over den jyske hede til Kolding, Christiansfeld, Haderslev og Tønder. Også Flensborg, Slesvig og Hamborg besøgte. Fra Hamborg gik turen til Kiel, derfra nordpå til Kolding og over Fyn. Efter overfarten Nyborg-Korsør rejste Lunding til Næstved, Herlufsholm og Køng. Den 21. september returnerede han til faderns landsted i Taarbæk.

Matthias Lundings rejsedagbog er i allerhøjeste grad et nærmere bekendtskab værd. Lunding var en god iagttagere. Den indeholder en mængde værdifulde oplysninger om tekstiler og dermed beslægtede virksomheder og fabrikker, om teglværker, avling og husdyrhold, om boligforhold, påklædning, skik og brug, osv. osv. og giver derved et glimrende indblik i mange af dagliglivets forhold på den tid.

Charlotte Paludan har forsynet udgivelsen med en indledning, hvori hun introducerer såvel kommercekollegiet som Ma-

tthias Lunding. Indledningen indeholder til- lige angivelse af benyttede kilder samt redegørelse for udgivelsesprincipperne. Dagbogsteksten er gengivet med original ortografi, men tegnsætningen er ændret. Ud fra en kildekritisk synsvinkel er sidst- nævnte måske ikke helt korrekt, men det letter læsningen. Dagbogen er forsynet med et forbillidigt noteapparat og med ordforklaringer og et person- og stedregis- ter, der giver indgang til såvel dagbogen som noterne.

Ser man på det 18. århundredes danske mandsportrætter, er man normalt klar over tøjets betydning for forståelsen af portræt- tets hensigt. Anderledes stiller det sig med damerne. Det råder Christian Waagepeter- sen bod på i en artikel om »grand corps«, et af den europæiske kvindemodes tortur- redskaber, et snørliv uden skulderstykker, og – i modsætning til tidens øvrige snørliv – lukket i ryggen. »Grand corps« udgjorde en del af den franske hofdragt »grand habit de cour«, der dekretedes i Versailles fra omkring 1670. Ved at gennemgå danske prinsessers udstyrsregnskaber, bevarede dragter og datidens kvindeportrætter, når forfatteren frem til, at det danske hof til- syneladende var klar over det franske hofs krav til damernes hofdragt, og at der der- med var en bestemt hensigt med damer- nes påklædning.

En meget veloplagt artikel om, hvordan 1700-årenes portrætterede danske damer tilkendegav deres rang og stand.

Birgit Jensen.

Peter Michelsen:

Den fynske sulegård

Lundagergården på Frilandsmuseet. Natio- nalmuseets Forlag 1980. 39 s. ill. kr. 24,85.

Den tiende i serien af Frilandsmuseets små bøger om enkelte gårde og udvalgte emner er nu kommet. Den handler om den fynske sulegård, Lundagergården, som lig- ger markant ved museets indgang og by- der en imøde med sine fire bindingsværks- længer, det skarpskårne stråtag med kra- getræer over og med det store poppeltræ foran.

Nationalmuseets bondegårdsundersø-

gelser koncentrerede sig i 1920- og 30-erne om Fyn, den landsdel, hvor der vel idag findes mest bindingsværk bevaret. Resultatet af disse undersøgelser blev bl.a., at en række fynske bygninger kom til Frilandsmuseet. Her er Lundagergård den største. Den blev erhvervet i 1924 og -25, og genopbygningen blev straks påbegyndt, men gik i stå p.g.a. et skifte i regeringen og hermed ændrede sparebestræbelser, men i 1934 kunne den færdiggøres.

Gården blev først og fremmest valgt på grund af sin sulekonstruktion. De høje stol- per, som midt i bygningen bærer rygåsen, hvorpå spærene, hængeltræerne, hænger. Få år forinden havde Chr. Axel Jensen skrevet sin vigtige artikel »Stolper og Su- ler«, som var med til at føre udforskningen af vor gamle danske byggeskik ind på hjemlig grund, idet man før mest havde in- teresseret sig for reliktfomer uden for lan- dets grænser. De fynske sulebygninger blev her et vigtigt led i udforskningen af de gamle konstruktionsformer, som siden er påvist at række helt tilbage til oldtiden.

Da Lundagergården blev erhvervet, boede der fremmede lejefolk i stuelængen, og jorden blev drevet sammen med en anden gård. Det naturlige liv i bygningerne var ophørt nogle år før, og det præger på en vis måde beskrivelsen af gården. Da samtidig forfatteren af naturlige grunde ikke kan have deltaget i hjemtagelsen og genopførelsen med alle de valg og mulige løsninger, dette arbejde giver, føler man en vis afstand til bygningerne og livet i dem.

Gården er en ypperlig repræsentant for sulekonstruktionen, men man må ikke glemme at det er gården, som er muse- umsgenstanden, og at de mange valg og ændringer, der blev foretaget, skyldes dette. Man aner hos forfatteren en følelse af, at sådan var det nok ikke helt gået idag. Vort museumssyn er også et andet. Kun få af de oprindelige møbler og genstande var tilbage på gården, så andre måtte findes. Det præger også beskrivelsen, som her- med bliver lidt mere neutral.

Vi føres udmærket gennem bygningerne med deres forskellige konstruktioner, be- boelsens funktioner og udlængernes. Det omtales, at gårdens beboere »ikke helt få steder . . er nævnt i forskellige sammen- hænge« i arkivalierne. Men vi får kun lidt at

vide om dem i sidste afsnit. Flere af de tidligere gårdbeskrivelser fra museet har ellers medtaget noget mere, således at bygningerne har fået mere liv. Igen er det vel bygningen som den egentlige museums-genstand, der spiller ind.

De første illustrationer viser gården på museet og på hjemstedet. Der er forbavsende stor forskel. En del skyldes gårdens daværende tilstand, men hvorfor er bindingsværket nu optrukket og ikke overkalket, som det ser ud til at være på det gamle fotografi. Hvorfor er der kommet krage-træer på mønningen, når der ikke er det på billedet. Det er væsentlige ydre træk, som den besøgende kunne undre sig over.

Lundagergården ligger sammen med de andre fynske bygninger i en hel lille landsby. Der er gjort overordentlig meget ud af haverne og omgivelserne, som er en vigtig del af miljøet. Med sit rette tømmer og de høje suler er gården på en måde et modstykke til den krogede og ludende Pebringegård fra Sjælland, som ligger længere henne ad vejen i museumsparken. En værdig repræsentant for det fynske bindingsværk er Lundagergård, så må vi undvære følelsen af den nære kontakt med de mennesker, der engang levede og færdedes i gården.

Henrik Vensild.

Modspil

Tidsskrift for musikpolitik, kritiske musikstudier, kritisk musikpædagogik. Nr. 8. Tema: Folkemusik – tradition og fornyelse? Forlaget PubliMus s.i.m.b.a. Århus.

Dette glimrende musiktidsskrift, der udgives af Forlaget PubliMus i Århus og redigeres af unge musikforskere fra både København og Århus, lever i sit temanummer om folkemusik i meget høj grad op til dets egen målsætning: *kritiske musikstudier*.

Hovedparten af artiklerne er tilmed så velskrevne og veloplagte i deres problemhandling, at det er en udelte fornøjelse for læseren. Fra venstrefløjens kultur- og samfundskritiske skrifter er man i almindelighed ikke for godt vant, hverken når det gælder klar og læseværdig sproglig fremstilling eller underfundig humor.

Jens Henrik Koudals artikel *Folkevis-*

ideologien – illustreret ved Det haver så nyligen regnet er et fint eksempel på kritisk og relevant forskning, præsenteret i en klar og veloplagt form og forsynet med en dokumentation, som viser, at forfatteren virkelig har undersøgt sit emne på kryds og tværs.

Med Johan Ottosens omdigtning fra 1890 af en vise fra almuetraditionen er *Det haver så nyligen regnet* også indgået i sønderjydernes store forråd af kamp- og protest-sange, vendt mod det præjssiske regime. Senere er sangen reaktiveret i *alsangbevægelsen* under 2. verdenskrig og som *anti-EF-sang* i 1970'erne. Koudal nævner en demonstration, hvor 20.000 deltagere brugte Ottosens omdigtning som protest-sang.

Fra egen erfaring kan jeg tilføje, at netop denne konstatering af sangens nutidige brug blev henstillet fjernet fra en radio-udsendelse, som jeg for nylig medvirkede i med temaet *Danske fællessange*. De må åbenbart ikke også erkendes som *nutidspolitiske*.

Koudal slutter sin artikel med et kort resumé af den spændende undersøgelse: »Den bevægede skæbne, som »Det haver så nyligen regnet« har haft, sætter folkevis*ideologien* i relief. For det første kunne sangen ikke føres tilbage til middelalderen. Derfor kunne den ikke indgå som ideologisk samlingsmærke for gårdmænd og grundtviganere i 1800-tallet på linie med »Danmarks gamle Folkeviser«, derfor tiltrak den sig ikke videnskabelig interesse, og derfor følte man frit slag til at omdigte den og tilpasse den borgerlig musikkultur. For det andet har sangen aldrig levet »uberørt« i folkemunde, men i stadig forandring og i vekselvirkning med digtere og komponister, flyveblade og sangbøger samt i vort århundrede – elektroniske massemedier. For det tredje er det gået i glemmebogen, at sangen, da den blev optegnet i Danmark, var udtryk for en ganske bestemt musikkultur, nemlig den landlige underklasser, og ikke for hele befolkningens fællesskab. Og endelig illustrerer sangens formodede sydtyske oprindelse, at denne folkesang ikke kun er udtryk for noget nationalt dansk«.

Friethof Staunsholm og Hans Peter Larsen skriver om *Spillemandsmusikken i Danmark*

i det 19. århundrede. Fremstillingen bygger hovedsagelig på folkloristisk litteratur, og noget primært kildemateriale er inddraget. På særdeles instruktiv vis resumeres den temmelig spredte viden, som findes på området, og der gøres omhyggeligt rede for de forskellige danseformers omtrentlige kronologi og for de mange musikalske påvirkninger både fra udlandet (vekselvirkninger mellem høj- og almuekultur) og fra den indenlandske masseproducerede underholdningsmusik (F.eks. H. C. Lumbye, Saugmann Bjerregaard og C. C. Møller). »Ved 'folkedanse' forstås vi de danse, der blev brugt af almenen. Nogle af dem kom til Danmark direkte fra den tyske landbefolkning, men de fleste af dem nåede den danske almue via byernes dannede selskabsliv. Ordet 'folkedans' er vildledende. Det er ikke hele folkets dansetradition, men almuens, der kaldes folkedans, og denne sprogbrug grunder sig i en romantisk forestilling om, at hele folkets væsen træffes uberørt hos almenen. Det forudsætter, at almuens kultur har trivedes uberørt af andre samfundsklassers kultur, og det er langt fra tilfældet«.

Lars Nielsen skriver om 1970'ernes folkemusikrevival – tradition og fornyelse. Der er således et slip på omkring 70 år mellem de to fremstillinger – men man må ikke uden videre antage, at spillemandsmusikken og folkedansen har ligget i mølpose, indtil nogle fra »68-generationen« med inspiration fra bl.a. USA, Skotland og Irland gik i gang med at synge, spille og danse de formodede »hjemlandstoner«.

For at finde ud af, hvad folkedans og spillemandsmusik er blevet til i 1970'ernes Danmark er Lars Nielsen taget på feltarbejde og har besøgt repræsentanter for de to hovedlinier eller trosretninger, som nu behersker en stor del af feltet. Det er dels landsorganisationen *Danske Folkedansere* (stiftet 1929) og dels *Folkemusikhuset i Hogager/Folkemusikhusringen* (fra beg. af 1970'erne).

Lars Nielsen giver en nøgtern og præcis skildring af de væsentligste forskelle mellem de to retningers holdninger og arbejdsmetoder, og han beskriver det anvendte melodimateriales oprindelse og stilkaraktistika ud fra arrangementerne.

Uden her at nævne alle de mange forskelle, skal dog et enkelt aspekt fremhæves: *Danske Folkedansere* beskæftiger sig hovedsageligt med et repertoire, der hører til i perioden ca. 1750–1850, mens *Folkemusikhuset/Folkemusikhusringen* koncentrerer sig om det nyere repertoire efter ca. 1850, hvor der er sket en overgang fra de ældre turdanske til de nyere pardanse, bl.a. hopsa, mazurka, skottish. Det nyere repertoire kaldes blandt folkemusikfolk ejendommeligt nok for *gammeldans*. I den seneste tid er der bl.a. i Dagbladet *Information* rejst en debat mellem folkemusikhusfolkene og professionelle folkemusikere med rødder bl.a. i den mere internationalt inspirerede folkemusikbølge, og meningsudvekslingerne drejer sig om, hvem der ikke er de *rigtige* folkemusikere, om musikens rette brug og om forholdet til de endnu levende danske almue-traditionsbærere og til deres materiale.

Her støder den stramme ideologis fortalere sammen med en hel del udøvende musikeres egen praksis. Men hvorom alting er, så viser denne nu løbende debat imidlertid, at folkemusikken i dens brede betydning er en levende og væsentlig del af dansk musikultur i dag.

Temanummeret af *Modspil* er som redelig dokumentation og med de rejste væsentlige problemstillinger et godt redskab for dem, som både i historisk perspektiv og mere samtids-fænomenologisk vil orientere sig i en til tider skarp meningsudveksling.

Imidlertid er det på en vis måde beskæmmende for de faguddannede folklorister og musiketnologer, at det ikke er dem (os), som har lagt ud med så vægtige og centrale artikler. Men kvaliteten er efter min vurdering absolut ikke blevet ringere af, at nogle unge musikforskere med frisk mod har taget fat på dissektionen. Dansk musikforskning udvikler sig for øjeblikket stærkt i bredden, og *Modspil* kan som tidskrift i denne position stærkt anbefales.

Karsten Biering.

Lokalsamfundene i de seneste 100 år

Det første nordiske seminar i lokalhistorie. Sostrup Slot 1973. Lokalhistorisk afdeling, København 1979.

Nordisk lokalhistoria

Mötesrapport 2. Den andra nordiska lokalhistoriska konferensen i Viitasaari 1976. Föredrag och diskussioner. Helsingfors 1978.

30 kr. stk. hos Lokalhistorisk afdeling, Florsgade 4, 2200 København N.

Begge disse publikationer er seminarrapporter. Begge rummer de nærvæd samtlige indlæg fra de to første fælles-nordiske lokalhistoriske seminarer, i 1973 og i 1976. Hertil kommer referater af de diskussioner, som fandt sted med baggrund i indlægene. Mens man ved det første seminar koncentrerede sig om de seneste 100 års lokalhistorie, var tidsperspektivet ved det andet blevet markant videt ud. Her tog man start allerede i det 16. århundrede, for så til gengæld at standse omkring 1920. Af de temaer, der blev taget op, kan nævnes: »Den moderne migrationsproces og lokal-samfundet«, »Socialgruppering – kilder og kriterier«, »Samfundsudvikling og bosætningsstruktur«, »Befolkning og bebyggelse. Demografisk udvikling 1500–1850« og »Bild och verklighet. Om anvendandet av samtida berättande källor i lokalhistorien 1750–1920«. Under temaer som disse lægger en lang række velmeriterede forskere – danske som finske, norske og svenske – større eller mindre brikker til teori og praksis omkring den i det sidste tiår så populære lokalhistoriske disciplin.

Selvfølgelig er der spændende indlæg imellem. Og selvfølgelig er der spændende tanker. Alligevel føler jeg mig langt fra overbevist om værdien af at udgive sådanne seminarrapporter for en større kreds. For ofte bærer indlæggene uafviseligt præg af, at de faktisk var tænkt som *mundtlige* og ikke skriftlige indlæg. Og ofte er bidragene ultrakorte, afviklet over blot 4, 5 eller 6 sider (et forhold der dog er mindre udtalt for den anden af de foreliggende rapporter vedkommende).

Indlæg efter indlæg flimrer forbi. Tid til at gå i dybden bliver der aldrig, højest bliver der tale om, i sjældne tilfælde, at give henvisning til supplerende læsning. Tilbage bliver længslen efter en rapport, hvor bidragernes resultater blev lagt i én pulje, således af der blev præsenteret en fælles,

gennemarbejdet konklusion på de mange indlæg – eller i det mindste en opsummering. Dette så meget des mere, som at diskussionsreferaterne er højst summariske.

Det er sikkert store krav at stille til en seminarrapport. Men i den foreliggende form er det muligt, at deltagerne selv kan have en vis glæde ved et gensyn med den nærmest kaotiske mængde af indlæg og diskussioner. For os andre, der ikke var med, er det ærlig talt ret forvirrende.

Henrik Stevnsborg.

lørn Piø:

80'er viser fra Julius Strandbergs skillingsvise-værksted

Strandbergs Forlag, 1980. 92 s. ill., noder, registre og litt.henv. Kr. 85,00.

Denne bog er ikke noget »hundredårsminde« for Danmarks største skillingsviseproducent, Julius Strandberg, men et spændende – om end noget ensidigt – indblik i det »viseværksted«, der gjorde Jul. Strandberg til en af Københavns rigeste næringsdrivende, hvis man da ellers kan tro skattelisterne.

lørn Piø har udvalgt 3 viser fra hvert af årene mellem 1880–89, og som indledning til hvert år bringes der kronologiske uddrag og referater fra Strandbergs hidtil utrykte dagbøger. En enestående kilde, som i alt dækker perioden fra 1863–1903, hvor Strandberg døde. Gennem års møjsommeligt arbejde er dagbøgerne dechiffreret af Else Ransy, hvis indsats har muliggjort også denne publikation.

lørn Piø er Strandberg-specialist. Med indfølelse, ja næsten kærlig, hånd har han udvalgt dagbogsstof og viser og sammenstillet dette materiale på særdeles oplysende måde. Svend Nielsen har med vanlig kyndighed fundet nodematerialet frem – hvilket i sig selv er et stykke detektivarbejde – og forsynet melodierne med be-cifringer, således at Strandbergs gamle viser påny kan få en chance som hus- og brugsmusik.

I det her fremlagte dagbogsmateriale fremtræder Strandberg som skillingsviseproducent *par excellence*, udenfor enhver mærkbar konkurrence. Han driver en sær-

deles omfattende produktionsvirksomhed og sælger både *en gros* og *en detail*, ekspederer postordre til »provindserne« og til Norge og har forretninger med kolportører overalt i Danmark. I 1884 solgte han hele 405.000 viser!

Lørn Piø nævner i forordet, at Jul. Strandberg i politisk henseende var »venstremand« – på den tid et progressivt parti – men han forstod effektivt at skelne mellem politik og forretning eller adskille teori fra praksis. På trods af at der i dagbøgerne ind imellem refereres til »politisk Røre i Byen«, influerer dette ikke på skillingsvisernes sigte eller indhold – i hvert fald ikke i nogen ideologisk eller partipolitisk forstand. Jul. Strandberg skriver så sandelig ikke kamp- eller protestsange, endssige politiske nidviser.

Visen om attentatforsøget på »Højre«-politikeren Estrup (1885) nøjes med den rent moralske vurdering *Her i vort lille Land / Er det betragtet for en Gru / At skyde paa en Mand*. Og den slutter med opfordringen *Gid Striden snart maa falde hen, / Til Endragt i en Fart*. – Så er der ikke sagt for meget.

I en anonym valgviser fra rigsdagsvalget i 1887 deles sol og vind lige mellem »Højre« og »Venstre«. I forretningsmæssig sammenhæng er valgdvaldet åbenbart eet fedt for Strandberg? Og dette skønt han i dagbogsoptegningerne beklager sig over, at gendarmene – »Højres« håndlangere – jagter hans kolportører og konfiskerer hans viser.

Indholdet i Jul. Strandbergs viseproduktion i 1880'erne kunne i dag sammenlignes med en cocktail af B.T., Ekstrabladet, Billedbladet og Se og Hør. Gode nyheder er personlige ulykker og ulykkelige menneskeskæbner – og man finder mange viser, der omhandler mord, brand, fosterfordrivelse, slagsmål, skibsbrud, ulykkelig kærlighed og udlængsel. Men også mere positive og humoristiske situationer findes i viserne.

Jul. Strandberg er til fingerspidserne professionel forretningsmand og absolut kreativ indenfor sit felt. Og han kender sit købende publikum. Af salgspromoverende foranstaltninger skal også nævnes, at han ind imellem bruger »troværdige« pseudonymer, som manden på gulvet kan identifi-

cere sig med, f.eks. »Ane Pedersdatter«, »Kanonstøbersvend Frederik Helberg« og »Sømand J. Petersen«.

Med principperne for materialeudvælgelsen i bogen – Jul. Strandbergs dagbøger og Jul. Strandbergs viser – er Lørn Piø synsvinkel helt sammenfaldende med den store viseproducent. Begrænsningen er således åbenbar, men på den anden side er det ikke uinteressant at se dette »viseværksted« indefra.

For fuldstændighedens skyld skal det nævnes, at bogen opfylder alle læserens ønsker mht. kildeangivelser, dokumentation, registre og litteraturhenvisninger – som også afspejler, at der efterhånden findes en hel »Strandbergforskning«.

Karsten Biering.

Peter Riismøllers forfatterskab

En bibliografi udarbejdet af Lene Jensen, Kirsten Knudsen og Birgitte Slot Ulstrup. Udg. af Aalborg historiske Museum 1979. III. med fotografier af Peter Riismøller. 72. s. ISBN 87-980257-2-4.

En gang imellem er det synspunkt blevet fremført, at et videnskabeligt skrift må fremtræde i en sprogligt gedigen, ja ligefrem kunstnerisk udarbejdet form for at overbevise. Selvfølgelig rummer dette synspunkt en overdrivelse. Men tillige den kerne af sandhed, at den videnskab gør stort indtryk, som er udtrykt i en besnærende, levende stil.

Blandt danske kulturhistoriske forfattere kan hentes flere sprogkunstnere, f.eks. Troels-Lund, Chr. Elling, Hugo Matthiessen – og Peter Riismøller (1905–1972). Riismøller skal ikke fremhæves, fordi han skrev godt, selv om hans malende, plastisk anskuelige stil med sin dulgte dramatik og flittige brug af lidt gammeldags og dialektale benævnelser danner et sjældent personligt sprog. Han skal fremhæves, fordi der ikke alene var soliditet i stilen, men soliditet i hans arbejde. Stilen var en frugt heraf.

Det er en udmærket bibliografi, som Lene Jensen, Kirsten Knudsen og Birgitte Slot Ulstrup har lavet over Riismøllers forfatterskab; 370 numre er den på. Den går kronologisk til værks, har titelregister og

emneordsregister, er detaljeret og anvendelig; forhåbentlig kan den inspirere nogen til at lave et udvalg af de bedste Riismøller-artikler fra aviser og tidsskrifter. Forarbejdet er i alle tilfælde gjort.

Bibliografien er illustreret med nogle af Riismøllers fotografier, som forestiller kulturlandskabet i stort og småt, dets mennesker og deres ting. Riismøllers sans for enkel billedopbygning får motiverne til at tale med vægt. Med sit kamera fortolker han, så høstakkene ved Færgegården i Gudumlund bliver helt dæmoniske og januarlyset over det fattige sted i Øster Sundby køligt og purt. Han digter med på virkeligheden, følger dens oplæg og får os til at se mere opmærksomt på den.

Riismøller er ikke kommet til kulturhistorien udefra. Det typiske for hans mest centrale bog »Sultegrænsen« (1971) er dens enhed af personlig erindring og faglig viden. Der er en personlig overenskomst mellem Riismøller og hans emner, en nysgerrig indforståethed, som er drivende i hans virksomhed. I indledningen til bibliografien fremhæver Peter Seeberg fire emner, der særligt gav Riismøller blod på tanden: »Aalborg, den by, han havde som job at regere antikvarisk, *Himmerland*, den hjemstavns, han knyttede sig så lidenskabeligt til, *middelalder*, den epoke, hans gemt reagerede mest opladt overfor, og *glas*, det stof og dets skæbne, det faldt i hans lod at måtte udforske både som kildeamaler og som markarkæolog«.

Man kan dertil føje en ting, som lå ham på sinde: Det lidenskabelige ønske, at man skal lære af historien, ikke mindst af én gang begåede fejltagelser. Dette ønske udmøntede han bestandig konkret, f.eks. i det energiske og historiske velbegrundede angreb i »Sultegrænsen« på halmafabrikeringen, der konsekvent udmarver jorden: ... »Er der ikke nogen, der gruer ved de fremtidsudsigter? Udsigt til sultegrænsen.

Demeter beder ikke om nåde, men om bondefornuft, langsigtet omtanke. Hun ved, at landet er skabt af mennesker i løbet af de sidste få generationer, nu skal vi passe på, at ikke vort slægtled ødelægger mulden ved alene at tilstræbe kortsigtet forrentning, men også tager i agt, at den hedder madjorden, fordi den giver føden til menneskene«.

Riismøller gjorde, hvad han kunne for at holde kulturhistorien levende mellem os. Denne selvsynets mand forstod at forbinde datiden med nutiden og derved korrigerede fastgroede forestillinger. Når det gjaldt historiens tale, var Riismøller en anskuelles-underviser, en af folkemindesamleren Evald Tang Kristensens bedste arvtagere. Riismøller pegede selv på Tang Kristensen, endda på nøglen til dennes forfatter-skab, levnedbeskrivelsen af Ole Veed Fald (1918), der handler om det tryk og den elendighed, som kommer af fattigdom. Riismøller opfattede »folkets kulturhistorie« som et afgørende emne for den kulturhistoriske videnskab og afstikker derved det område, der ligger under »Begivenhedernes Toppunkt«, som Tang Kristensen siger i sin indledning til »Vindt Mølle og dens Ejere« (1887); her taler han først om, at selve Viborg (Vindt Mølle ligger lige uden for Viborg) af mange officielle grunde har haft historikernes interesse: »Men det gaar her som saa ofte, at man snarest dvæler ved det, der ligesom danner Begivenhedens Toppunkt, fordi det er mest iøjnefaldende, men ikke synderlig ved dens Underlag, endskjønt det dog er Underlaget, som det til Slutning mest kommer an paa, og det er gjerne Hverdagshændelser og Smaating, der drager store Følger efter sig, ligesom visse næsten umærkelige Afgivelser fra det daglige Livs Tryk eller Flugt tit og som oftest har den mest indgribende Indflydelse paa Afgjørelsen af store Skjæbner, ja, ligger umiddelbart til Grund for store Vendepunkter i Folkets Liv«.

Dette er i al stilfærdighed vægtige ord, og de peger på opgaven for den kulturhistorie, som ikke blot vil divertere med pittoresk almueliv i form af *coffee-table books* og kulturhistorisk underholdningsindustri: »det er Underlaget som det til Slutning mest kommer an på«! Det er nøgterne ord i en tid, hvor kravene til de kulturhistoriske videnskaber om at levere nationalistiske og pseudo-sociale produkter ikke vil blive færre.

Riismøllers virke var alsidigt, men det var det almindelige livs kultur, der stod i centrum for det. Det var hans lidenskab at fortælle om det, om dets kampe og dets frugter. Og poesien i det liv havde han bestemt blik for, særlig når den var vokset op af jor-

den og var håndgribelig, som mad f.eks. er det. Her skriver han i »Sultegrænsen« om tyttebær – på himmerlandsk »kryslinger«: »På solvendte skråninger kunne især efter en hedebrand hele bunden rødme af kryslinger. Så rykkede husmoder og piger ud med kurve, børnene med helt ned til de mindste. Nok skulle man være sig for hugorme, men hvilket paradys er uden slange. Kryslinger blev syltet, og havde man en luksus som pærer, var de gode at blande med. Ellers lod de sig strække med gulerødder. Vinteren igennem var det festligt at få syltede kryslinger til stegemad. Et fad ribbensteg og medisterpølse, et andet med store melede kartofler, og på hver ende af bordet en skål med syltede tyttebær, sådan så den store søndagsmiddag ud i det rige efterår. Det vil sige først da komfurovnen havde givet husmoderen mulighed for at tilberede hele stegen«.

Eske K. Mathiesen.

Helge Rønnow:
Brødremenigheden – en levende tradition

Forlaget Savanne. 95 s. ill. Kr. 45.00.
 ISBN 87-851907-9-9.

Christiansfeld er en køn by med sin enkelhed, der kommer af ordentlige proportioner, gedigent håndværk og de gule mursten, der suger lyset til sig. Smukkeste er byen måske, når lindene blomstrer, eller når store forvandler enkelheden til streghed. *Borgerlig Louis-Seize* kalder arkitekturhistorikeren denne fornemme stil, men pointerer, at nogen mage til Christiansfeld ikke findes i Danmark. Byen har sin særlige tone, der hænger sammen Brødremenighedens rod i Herrnhut; »fransk i Bunden med tyske Accenter«, som Chr. Elling benævner stilen.

Den synlige arkitektur er imidlertid bygget sammen med en usynlig arkitektur, dannet af Brødremenighedens kult. Christiansfeld er i enestående grad et kultsted, hvor de ydre rammer og deres indre liv er forbundne og spejler hinanden i både små og store træk. Man kan kalde arkitekturen i Christiansfeld for religiøs funktionalisme, kun her føler Brødremenighedens medlemmer i Danmark sig rigtigt hjemme.

Især om denne usynlige arkitektur, fromhedslivets apparat, handler Helge Rønnows bog »Brødremenigheden – en levende tradition«. Rønnow er præst i Brødremenigheden, kyndig er derfor beskrivelsen af dens særlige traditioner, dens liturgi og meningen med dem. Han fortæller om liturgiernes sammenhæng med den i korsform anlagte by, hvor kirkebygningen – *herskabshuset*, Herrens hus, med det sorte tag og morgenstjernen – troner over byens øvrige huse, som beboes af Herrens ydmyge tjenere, og derfor kun har rødt tegl på taget. Udførligt gør Rønnow rede for livets og kirkeårets fester, særlig om vægten på Påskefesten og Kærlighedsmåltidet. Han fremhæver specielle træk, som dét, at man ved begravelser ikke tager liget ind i kirkesalen, fordi gudstjenesten kun er for de levende; han beretter om julegudstjenesten, der afsluttes med, at børnene skal prøve at komme hjem og tænde deres juletræ med det lys, de har siddet med i hånden under gudstjenesten. Hvis det går ud, inden man kommer hjem, må man tilbage og få tændt i kirkesalen! Et lille billede på Brødremenighedens centralistiske opbygning.

Rønnow udreder de mange ting og begreber, der er knyttet til Christiansfeld og Brødremenigheden – Løsensord, Basunkor (Brødremenighedens musik er et helt kapitel for sig), Husandagtsbog og Gudsager, der er menighedens begravelsesplads, enkel som byen selv. Frem for alt lægger Rønnow dog vægt på at forklare, hvordan Brødremenighedens liturgier er fast knyttet til bibellæsningen, – hvordan gudstjenesten i grunden er en veksellæsning af skriftsteder. Gudstjenestens vigtigste mål er at få menigheden til at læse Guds ord. Det er i overvejelsen af dette, et personligt fromhedsliv skal have sin rod. – Som en linje gennem bogen går Rønnows kærlighed til den herrnhuttske pietisme, men samtidig vil han understrege, at der i Brødremenighedens *tro* ikke er noget, der adskiller den fra Den danske Folkekirke, som den er en del af. Det er historien og kulten, der giver denne lille lutherske fri-menighed dens særlige profil.

Også om Brødremenighedens mere end 200-årige historie i Danmark, og om dens udstrakte missionsvirksomhed bl.a. i Grøn-

land, fortæller Rønnow og angiver i en lille litteraturliste, hvor man kan finde mere læsning. Dog nævner han ikke den morsomme bog »Christiansfeld 1773–1923« af Frederik Christian Høy. Rønnow nævner heller ingen steder maleren Jeppe Madsen Ohlsens (1891–1948) fremragende fortolkninger af livet i Christiansfeld. På hans malerier glider folk rundt i gaderne, mellem de hellige huse, som marionetter, styrede af usynlige tråde. Troens apparat er her skildret af én, der kom på kant med byen, men ikke kunne slippe den, her var han født og opvokset. Der er både kærlighed og afstandtagen i Madsen Ohlsens skildringer af Christiansfeld. Han antyder, at religionsdyrkelse kan have en menneskelig vrangside. For den, som vil studere Christiansfeld og Brødremenigheden, er Madsen Ohlsens billeder en væsentlig kilde. Naturligvis skal den bruges med forsigtighed.

Man kan vel dårligt finde et dansk kirkesamfund, der har forvaltet sit timelige pund så smukt som Christiansfeld. Engang sagde man på egnen om godt håndværk, at det var næsten ligeså godt som det, der blev lavet i Christiansfeld. Disse kontante sider ved byens virksomhed ligger dog uden for de rammer, Rønnow har sat for sin bog. Da Brødremenigheden i sin tid fik lov at bygge sin by her, var det ikke alene et udslag af religiøs tolerance, men også fordi man betragtede byen som et egnsudviklingsprojekt. Det lykkedes i den grad, at håndværkere og handlende i Haderslev og Kolding klagede over konkurrencen fra Christiansfeld. Fromheden og det gode håndværk er gået hånd i hånd. Men det er en anden historie. Som iøvrigt kan fortælles med paralleller til andre stramt organiserede trossamfund, f.eks. *shakerne* i Nordamerika, hvis religiøst betingede, spartanske boligindretning blev et forbillede for senere tiders funktionalisme.

Eske K. Mathiesen.

Hans Schmidt og de sønderjyske sange

Kasettebånd. Produceret af Karsten Biering for Kiers Gård Productions. Med teksthefte af Karsten Biering, 57 s., ill., udg. af Kiers Gård, Højer, i samarbejde

med Institut for folkemindevidenskab ved Københavns Universitet. I kommission hos forlaget Drama, box 70, 6300 Gråsten, og hos nanaimo records, Søstien 11, Sønderby, 5631 Ebberup.

I de senere år er der i Sønderjylland opstået en forøget interesse for den sønderjyske sangtradition, der er markeret med digternavne som Karsten Thomsen, Nikolaj Andersen, Martin N. Hansen og mange flere. Martin N. Hansen har selvfølgelig bidraget til at holde interessen ved lige, fordi han jævnligt udsendte digtsamlinger indtil sin død for få år siden. Og i fællessangen, som den trives ved sammenkomster og i foreningsliv, er mange sange blevet opbevaret. Men gårdejer Hans Schmidt, Sandet har især gjort meget til, at sønderjyder i dag kender de gamle sange. Han kommer i foreninger, synger og fortæller og får folk til at synge. For nogle år siden udkom der en plade med ham, og nu er der kommet et kasettebånd, produceret af Karsten Biering, hvorpå Hans Schmidt synger, akkompagneret af lærer C. Jensen på violin og Hans Jørgen Henningsen på klaver. Optagelsen er foretaget ved en sangaften på Kiers gård i Højer, og der synges 10 sange af Martin N. Hansen, Jens Andresen, Nikolaj Andersen, Hansigne Lorenzen og Karsten Thomsen.

Det er Karsten Thomsen (1837–89), der er Schmidts favorit: »Min interesse for Karsten Thomsen stammer tilbage til mit barndomshjem. Min far og mor tilhørte begge genforeningsgenerationen, og de var helt opslugte af den proteststemning, der ligesom lå over Karsten Thomsens digtekunst. . . Karsten Thomsen var et kraftcenter og en særegen person, men dog ikke anderledes end at det, vi kunne kalde hans egenart, også kan findes hos mange i landsdelen den dag i dag. Desværre var han vel lidt overset, men det har aldrig røkket ved min overbevisning om, at han i vanskelige tider øvede akkurat lige så stor indflydelse, omend på en anden måde, som så mange andre. H. P. Hanssen kunne jo godt tages som et eksempel, men de var hele tiden fremme på scenen, dem blev der snakket og skrevet om, mens Karsten Thomsen sad i kulissen.« (Fra interview

med Hans Schmidt i Flensborg Avis 27. maj 1980).

Man blev nu ret tidligt opmærksom på den digtende kromand i Frøslev, Karsten Thomsen. Og i den vel nok bedste antologi af sønderjyske digte (»Sønderjyske Digte på Folkesproget i Udvalg«, udgivne af Selskab for Nordisk Filologi ved Marius Kristensen og Carl S. Petersen. København og Kristiania 1920) indtager han hæderspladsen foran den muntre Nikolaj Andersen og mindre kendte digtere som præsten Kristen Karstensen fra Dybbøl. (»Go jawten I Drengne, komme hi te vo desk«), Thade Petersen, Frederik Fischer, Margrethe Wrang o.fl. En ny, revideret udgave af den gamle antologi kunne iøvrigt være på sin plads, og i den måtte man ikke glemme den lune landmåler og digter Hans Mikkelsen (1710-96).

På kasettebåndet synger Hans Schmidt af Karsten Thomsen »En Buenmands Sang« og »I e Lyng«, men hvorfor har man ændret i den sidste sangs tredje strofes sidste linje? På kasettebåndet synges, »her er der inne, der sir mæ imod«, men i Morten Eskesens »Fra danske Hjem i Sønderjylland«, (Fjerde udgave (uden melodier), Kolding 1890) står der, »her er it' Disken op me' Tysk imør«. Visen er altså undergået en forandring, der ikke blot vedrører dens stemning, men også dens mening.

I et ledsagende, illustreret teksthefte, der på grund af sin løse ryg hurtigt forvandles til et løsbladesystem, har Karsten Biering gjort rede for den fornyede sanginteresse, der bl.a. er resultatet af Hans Schmidts, lærer Jensens og Hans Jørgen Henningsens indsats. Biering har beskrevet de medvirkende samt sangenes digtere og komponister. Derved er tegnet billedet af et sønderjysk kulturliv, der har rødder tilbage til tiden under Fremmedherredømmet, og som i dag først og fremmest finder genklang hos en kulturel elite – kan man vel sige uden at træde nogen for nær – men som dog også har trådt ud i foreningslivet.

Karstens Bierings redegørelse rummer også tilløb til en videreførelse af dens slesvigske sanghistorie, som Karl Clausen, var igang med, og som forhåbentlig

bliver videreført. Det kunne f.eks. være interessant at få udredet matematikeren og sprogforskeren Nikolaj Andersens digteriske inspirationer, bl.a. deres forbindelser til den fine plattyske digter Fritz Reuter. Sønderjylland er jo et blandingsområde og i beskrivelsen af dets kulturelle historie skal man kigge lige så meget mod syd som mod nord.

Man skal lægge mærke til en ting ved disse sønderjyske sange. Selv om adskillige af dem stammer fra år, hvor kampen stod hårdt mellem dansk og tysk, er der ikke tale om slagordspoesi. Nok kan stemmen være indigneret, men det er humoren og den fordomsfrie tone hos en Nikolaj Andersen, inderligheden og naturfølelsen hos en Karsten Thomsen og den skære menneskelighed hos en Martin N. Hansen, der præger traditionen. De bombastiske nationalsange er ikke skrevet af sønderjyder. Sønderjydernes perspektiv har været knyttet til hjemstavnen, dens natur, mennesker, historie og sidst men ikke mindst til sproget. Sønderjydernes nationalfølelse er først og fremmest en hjemstavnsfølelse, deraf dens sejhed.

Mon sønderjysk har fundet en finere poetisk dyrker end Martin N. Hansen, der var snedkersvend fra Als, men siden blev bibliotekar i Odense? Yndefuldt og enkelt, i en tone, der bringer Stub og den lyse 1700-tals poesi i erindring, befolkede han sit Als med uforglemmelige vers og syner. Han betragtede sin provins med friske og kærlige øjne og hentede inspiration hertil bl.a. fra skotten Robert Burns, hvis digte han fremragende oversatte til alsisk. Martin N. Hansen undgik den moderne dialektdigtningens undertiden falske tone af nostalgia og reaktion, han beskrev i sine digte levende og døde mennesker meget fordomsfrit. Hans kendte vise »Madeleine«, om pigens, som den alsiske bonde traf »lidt syd for Paris« i krigen, og som han ikke kan glemme, er et fint billede af de menneskelige følelser, der rækker over landegrænser. Men også med andre digte hævder Martin N. Hansen smukt sin plads blandt de gode danske lyrikere.

De sange, der præsenteres på det lille kasettebånd, er ellers ikke meget ansete i dansk litteraturhistorie. Den indeholder jo

sjældent oplysninger om den poesi, der har stået folk nær. Men var jeg digter, og kunne vælge, hvor jeg helst ville være, i litteraturhistorien eller i fællessangen, så vidste jeg nok, hvad jeg ville vælge.

Eske K. Mathiesen.

Claus M. Smidt:

En storby bliver til

København og københavnere set af »Illustreret Tidende« 1859–1874. Strandbergs Forlag. 80 s. 48 træsnit. Pris kr. 80.

Et af de mest karakteristiske træk ved sidste halvdel af forrige århundrede var samfundets stærke urbanisering, hvor ikke mindst storbyens fremvækst er et interessant fænomen og spændende studiefelt. Som så mange andre kontinentale hovedstæder sprængte også København sit gamle voldsystem. Dels var det gjort overflødigt af den militærtekniske udvikling, dels lå det som en spændetrøje omkring byen under det stigende befolkningspres.

Kunsthistorikeren Claus M. Smidt fortæller underholdende og ligetil i denne bog om nybyggeriet og byplanlægningen i København i den første tid efter voldenes sløjfning i 1852. Forfatteren gør med rette opmærksom på, at 1880'erne og 1890'erne hyppigere er blevet beskrevet end de i virkeligheden ligeså afgørende årtier umiddelbart efter midten af 1800-tallet. Han slår derfor et slag for denne forsømte periode ved hjælp af et udvalg af træsnit fra de første 15 årgange af Illustreret Tidende. Dette Danmarks første »billedblad«, hvor teksten dog spillede en større rolle end i senere ditto, blev grundlagt i 1859. Træsnitteknikken havde da muliggjort en næsten dagsaktuel illustration af tidens forhold og begivenheder, ikke mindst i udlandet. Bladet blev derfor et vindue ud til den store verden. Ikke så få artikler og billeder bragte nyt om arkitektur, byggeri og gadeliv i Wien og Paris, Berlin eller London, hvortil det københavnske borgerskab skelede med beundring. Illustreret Tidende var i hele sit anslag og sin redaktionelle linie bestemt for denne læserkreds, som gerne ville se udover landets egne grænser, men på mange måder

alligevel var højst provinsiel, som forfatteren påviser. Det er da også denne »medieanalyse«, som er bogens mest interessante læsning, selvom det på grund af det populære sigte kun kan blive til antydninger.

De mange illustrationer er godt gengivet. Det er morsomt – med eller uden lup – at gå på jagt i de minutøst udarbejdede træsnit. Netop denne bestikkende præcision får én til i denne periode, hvor fotografien endnu var i sin vorden, og hvor f.eks. byggesager også er mangelfulde, men hvor træsnittene så til gengæld i mange tilfælde er de eneste billeder, at stille spørgsmålet, hvor pålidelig Illustreret Tidende mon er til kulturhistorien herunder bygningshistorien?

Torben Ejlersen.

Børge Jensen:

Kyndelmisse

i tekst, tegning og foto. 80 s., ill., litteraturhenvisninger, register. Med tegninger af Mogens Schou Christiansen. Horsens 1981. Udg. af Horsens Sparekasse, hvor den kan købes for kr. 25,00. (Ikke i boghandlen).

Børge Jensens »Kyndelmisse« er en ukommerciel og idealistisk bog. Den er blevet til på grund af forfatterens engagement og glæde ved sit stof, og det er kun prisværdigt, at lokale kræfter har garanteret og besørget udgivelsen, tilmed i udstyr. Det kunstneriske er ikke anmelderens gebet, så tekstsiden er for ham hovedsagen. Og det er efter hans opfattelse Børge Jensens fortjeneste, at der er kommet et frugtbart produkt ud af det. Dog mere på grund af arbejdsindsatsen og emnet end for de eventuelle videnskabelige intentioners skyld.

Forfatteren har nærmest gjort et kup ved at finde et emne, som er næsten ukendt, og som ingen forskere egentlig har gjort noget ved. Kyndelmisse (2. feb.) er ikke en højtid, man regner med eller for noget. Nu er vi klogere. I den folkelige overlevering spillede kyndelmisse nemlig en langt større rolle, end håndbøgerne lader ane, og festen har endnu ikke udspillet sin rolle.

Bogen samler stoffet om emner som:

Kyndelmisse i bondens år og kalenderen, i skikke, tro, ordsprog og talemåder, og: Kjørmesgilder og -mad, både tidligere og nu. Dertil kommer et blik på kyndelmisse uden for vore grænser, og et kalejdoskopisk afsnit om festen i spredte glimt. Endelig har bogen et kapitel om den kirkelige kyndelmisse i dag, flere afsnit om andre genoplivninger og flere sider med skønlitterær digtning i anledning af kyndelmisse.

Der er mange fine eksempler og citater gravet frem, også fra ukendte kilder. Dertil har forfatteren foretaget et stort feltarbejde særlig med henblik på at kortlægge, hvor oldermannsgilderne endnu afholdes til kyndelmisse og hvordan. Her er de mange billeder rigtig på sin plads, mens teksten er for kleint eller beskedent dimensioneret. Bogen er i det hele taget meget nyttig for den, der interesserer sig for vore årstænder, og der er tilmed mange tankevækkende eksempler på, hvad en revival kan indeholde.

Børge Jensen (og rådgivere, vel) har på næsten alle punkter grebet sagen an modsat anmelderens idealer, men råvarerne i bogen er gode nok, der er nok af dem, og de fås ingen andre steder samlet. Adressen er: Horsens Sparekasse, Jessensgade 1, 8700 Horsens.

Carsten Bregenhøj.

Bjarne Stoklund:

»Huset og skoven, et sjællandsk husmandshus og dets beboere gennem 300 år«

Wormianum 1980. 103 s. ill. Kr. 71,00.

Socialhistorie er på mode for tiden. Vi skal se historien nedefra. Det menige menneskes historie skal frem, befolkningen skal tale, og det er vigtigt, fordi megen historisk skrivning i høj grad har handlet om konger, herremænd, politik, o.s.v. Selvfølgelig er der undtagelser, som f.eks. Fridlev Skrubbeltrangs mangeårige arbejder om landbefolkningens lavere lag, husmænd og inderster. Men hvor langt kan man gå tilbage med de lavere lags historie? Hvad er der egentlig kilder til at oplyse om for de almindelige menneskers vedkommende.

»Huset og skoven« er et virkelig godt ek-

sempel på, at man kan nå meget langt ned i befolkningens historie. Bjarne Stoklund tager udgangspunkt i Frilandsmuseets hus fra Kalvehave, et sjællandsk landhåndværkerhus, og graver derefter meget dybt i kildematerialet og giver os derved mulighed for at følge huset og dets beboere fra opførelsen i 1693-94 som Mikkel Rasmussens rytterhus helt frem til overflytningen til Frilandsmuseet i 1940'erne. Men det er ikke kun huset og de skiftende beboere, der skildres, deres sociale og økonomiske forhold har generel betydning for hele egnen. Deres muligheder for at skaffe til livets ophold blev udnyttet på mange forskellige måder, som Sydøstsjællands særlige karakter gav betingelser for. Husmændene måtte tjene bønder eller leve af deres økse, gøre tøndebånd, være hjulmagere og træskomagere, indtil industrialiseringen i slutningen af forrige århundrede næsten overflødiggjorde det håndværksmæssige arbejde.

Bogen er et glimrende eksempel på, hvor langt man kan nå til bunds, og hvor spændende oplysninger der kan fremdrages, således at en hel egns forhold bliver skildret gennem tiderne. Den historiske etnologi viser her til fulde sin berettigelse.

Med udgangspunkt i det, der i 1950'erne begyndte som en bygningshistorisk undersøgelse af Kalvehavehuset, er forfatteren stadig fortsat i arkivalierne for at fremdrage mere stof. Og der er virkelig stof. Huset bliver sat ind i sin rette bygningshistoriske sammenhæng, og man føler, man næsten kommer til at kende de enkelte beboere og deres egn.

På samme måde som man skildrer overklassens forhold, storgårds- og herregårdsfolk, er dette en skildring af de menneskers vilkår, som arbejdede med deres hænder. Ja, var arbejdskraften, grundlaget for, at det kunne gå fremad. Husets skiftende beboere viser tydeligt den økonomiske og sociale fremgang i vort samfund i de sidste 300 år. Kalvehavehuset har med denne skildring fået liv. Det fremstår nu først rigtigt som den repræsentant for Sydøstsjællands landhåndværk, som det var udset til at være.

Det var undersøgelser af vore bøndergårde i 1920'erne og 40'erne, der førte til, at Kalvehavehuset blev udvalgt til at leve

videre på Frilandsmuseet. Vi kan i dag glæde os over det meget velovervejede eksempel, som det i øvrigt er tilfældet med så mange af de andre gårde og huse på Frilandsmuseet. For som tiden går, bliver disse bygninger med deres historie snart de eneste håndgribelige repræsentanter for det førindustrialiserede bondesamfund og befolkningens levevis.

»Huset og skoven« viser, hvor mange spændende oplysninger man kan få frem ved studiet af disse bygningsmæssige repræsentanter fra fortiden. Gennem hele arbejdet mærker man forfatterens glæde over at kunne nå langt til bunds i stoffet, og den velskrevne og letlæselige form, som bogen har, gør det i høj grad muligt for almindelige læsere at følge med. Det karakteriserer jo også forlagets hele virke at bringe historisk nyt ud til så bred en kreds af interesserede som muligt. Hvis man skulle ønske noget, var det, at bogen måtte blive inspiration til en række tilsvarende bøger om andre af Frilandsmuseets bygninger, skrevet ud på de samme historisk-etnologiske principper. Dermed ville de enkelte bygninger få endnu mere betydning som de museumsgenstande, de er. Vi kunne håbe på en række skildringer af de enkelte landsdele, som ville være meget værdifulde for forståelsen af landbefolkningens skiftende forhold i de sidste 300 år.

Henrik Vensild.

Birgit Hansen:

Fester for sommerens komme

Optegnelser i Dansk Folkemindesamling. Foreningen Danmarks Folkeminders dokumentationsserie, nr. 1, Kbh. 1980. 112 s. ill. Kr. 80,00, for medl. kr. 48,00.

Den nystartede dokumentationsserie har som formål at præsentere primært kilde-materiale, der – som det hedder – er grundstoffet i enhver kulturhistorisk skildring. Sådan er det da også brugt og bruges, og det nye ved serien er da egentlig blot den nye måde at præsentere materialet på.

Indledningsvis afgrænser forfatteren den gruppe af årstester, der skal behandles; deres baggrund, historie og signalement skitseres, og det fremhæves som et væ-

sentligt træk, at de viser egns-mæssige forskelle, og på disse forskelle disponeres så resten af bogens indhold. Hovedsagen er at gøre opmærksom på det utrykte og i vid udstrækning udnyttede optegnelsermateriale, der findes i Dansk Folkemindesamling, og som nu lægges frem for læseren. Men man får ikke at vide, hvor omfattende denne fremlæggelse er, eller efter hvilke kriterier udvælgelsen er sket. Det publicerede materiale må imidlertid betragtes som en velkommen forøgelse af de foreliggende redegørelser for vår- og sommerfester.

Fordelingen af stoffet på 5 lokalområder kan i det store hele godtages: 1) Møn, Falster, Lolland, 2) Sydsjælland, 3) Nordsjælland, 4) Østjylland, 5) Avenakø, Strynø, Samsø. Hvert lokalområdes særtræk skitseres i en kort opsummering, der derefter dokumenteres med kortere eller længere optegnelser. Optegnelsernes placering i landet er markeret på konturkort, og et udmærket register tillader en hurtig orientering. Hvis man her slår ned på Himmerland, så er man udenfor de 5 lokalområder, men Himmerland har også sommerfester, dokumenteret ved et foto s. 80, og da jeg mener at vide, at netop her sker kamp om »majbøge« mellem rivaliserende landsbyer – som iøvrigt ikke er dokumenteret i bogen – er udvælgelsen af dokumentationsmateriale muligvis for snævert. Et oversigtskort over hele landet med angivelse af, hvor der findes optegnelsermateriale, ville være en hjælp.

Nå, man kan ønske sig meget, men jeg ville ialtfald have ønsket, at det foreliggende værk havde reproduceret billedforlæggene ordentligt, for det er simpelthen noget af det elendigste, jeg længe har set. Og så ville jeg ønske, at der var læst en ordentlig korrektur, for ganske vist er der kun een meningsforstyrrende fejl (verifiseret Fader vor på s. 35, skal være versificeret), men siderne vrimler enten med trykfejl eller med inkonsekvenser i gengivelsen af citater og optegnelser, hvor gammel og ny retskrivning og store og små begyndelses-bogstaver blandes i en uendelighed. Det skæmmer og irriterer.

Bogen er tilegnet Kai Uldall med rette, for han var tidligt i gang med at dokumentere årstesterne med film og fotos. En række af bogens billeder skyldes da også

ham, og så ville det have været en velplaceret artighed, om man ved hans billede af pinseboden fra Arnager havde henvist til hans artikel: Dansehøj, Pinsebod og Gilledsvold i Fortid og Nutid 8, 1929-30, og ikke blot til Harald Andersens artikel i Skalk 1977.

Holger Rasmussen.

Arne Lie Christensen:

Fabrikken og garden

Ei strilesoge. Universitetsforlaget. Bergen, Oslo, Tromsø. 1980. ISBN 82-00-05348-2.

Siden middelalderen har størstedelen af Norges kornimport foregået over Bergen. Men først fra midten af forrige århundrede, hvor den norske kornimport øgedes ganske betydeligt begyndte købmændene i Bergen at sikre sig kontrol over de mange vandmøller, der siden middelalderen var blevet bygget i området omkring Bergen, fordi Bergen selv mangler muligheder for at udnytte vandkraft.

En af de vandmøller, som købmanden Konow fra Bergen interesserede sig for, var møllen i bygden Bjørnsvik, der ligger ved udmundingen af Østerfjorden, ved hvis bund Bergen er beliggende. I 1861 købte konsul Konow Bjørnsvik Mølle for derefter at udbygge den til en af Norges største handelsmøller.

Bønderne omkring Bjørnsvik Mølle levede af landbrug og fiskeri, men efter at Konow begyndte at udbygge møllen, voksede der hurtigt et lille industrisamfund op. Bjørnsvik Mølle var en arbejdsplads for mænd. De fleste var ansat som møllearbejdere, der skulle losse og laste de skibe, der bragte korn til møllen og transporterede melet tilbage til købmandens pakhuse i Bergen. Andre arbejdede også snedkere, smøremænd, stenhuggere og møllere.

Det er dette tidlige norske industrisamfund, som opstod omkring handelsmøllen, etnologen Arne Lie Christensen beskriver i sin bog »Fabrikken og garden«. Den centrale etnologiske problemstilling i bogen er beskrivelsen af det traditionelle bondesamfundets økonomiske tilpasning til handelsmøllens kapitalistiske økonomi.

De mænd, der fik arbejde på møllen, kom

dels fra sognet dels udefra. De fleste havde tidligere været bønder eller var stadig bønder, hvor de nu blot lod kone og børn drive gården videre for selv til fods eller i robåd at begive sig ned til møllen for at tage lønarbejde der.

Resultatet af denne tilpasningsproces i Bjørnsvik var imidlertid ikke, at der opstod en klar klassesdeling mellem henholdsvis møllearbejdere og bønder. Tværtimod opstod der et lokalsamfund bestående af bondearbejdere og arbejderbønder. Da møllen udelukkende beskæftigede mandlige arbejdere, kunne det øvrige husholds arbejdskraft kun beskæftiges indenfor den traditionelle naturalieøkonomi. De bønder, der vandrede ind til møllen for at tage lønarbejde, opretholdt derfor deres landbrug, og de arbejdere, der flyttede til Bjørnsvik, skaffede sig hurtigt små jordlodder, hvor de og deres familier dyrkede kartofler eller bjergede hø, for at kunne holde en ko om vinteren. Endvidere fortsatte både bønder og arbejdere med fiskeriet.

Denne forankring i naturalieøkonomien sideløbende med mandens lønarbejde var en af årsagerne til den dårligt udviklede faglige bevidsthed blandt møllearbejderne, og var dermed også medvirkende til de meget lave lønninger, arbejderne ved Bjørnsvik Mølle fik udbetalt. Men samtidig var naturalieøkonomien også en forsvarsmekanisme, hvorigennem arbejderhusholdene kunne sikre deres forbrug af fødevarer i økonomiske krisetider.

Desværre har forfatteren ikke været i besiddelse af et tilstrækkeligt detaljeret materiale, således at han har kunnet give en virkelig dybtgående analyse af de forskellige husholdstypers tilpasningsmønstre. Sandsynligvis har det allerede været for sent at fremdrage dette materiale. Derfor må det i alle tilfælde påskønnes, at dette tidlige norske industrimiljø er blevet beskrevet, mens der endnu har været mennesker, der har kunnet give informationer om, hvorledes dagliglivet i Bjørnsvik har forment sig fra omkring 1880'erne og frem til 1939, hvor møllen blev nedlagt.

Kim Clausen.

Brita Flou, Børge Kjær, Jytte Thorndal m.fl.:

Kolindsund – et stykke Djursland

fortæller Danmarkshistorie . . .

P. S. Johnsen, Grenå, 1980.

ISBN 87-87629-15-1.

I 1872 blev der i København dannet et aktieselskab med navnet »Aktieselskab for tørlægningen af den vestlige del af Kolindsund«. Indtil 1874, hvor det nydannede selskabs pumper havde tørlagt området, var Kolindsund Danmarks største indse med et stort fiskeri og en ikke ubetydelig skibsfart, ligesom de store engområder ned til søen dannede forudsætning for et stort kvæghold.

Udterringsarbejdet, der blev påbegyndt under stor økonomisk optimisme, viste sig efterhånden at komme til at gå mindre godt. Dårlig planlægning og forkert udført entreprenørarbejde forårsagede snart digebrud med store oversvømmelser til følge. Landbrugskrisen i 1880'erne tog yderligere glansen fra projektet, så selskabets aktier til sidst i 1913 nåede helt ned på kurs 5.

Men ved 1. verdenskrigs udbrud begyndte aktierne at stige i kurs. En af dem, der forstod at købe Kolindsundaktierne på det rigtige tidspunkt, var en vekselerer Suhr, der lige før krigsudbruddet opkøbte aktiemajoriteten i selskabet. Under krigen og i årene lige efter blev aktierne ved med at stige, til de i 1918 stod i kurs 135 og i 1920 var nået op i kurs 170. Suhrs spekulationsgevinst var enorm. Fra 1921 begyndte han at realisere denne gevinst ved at lade selskabet sælge ud af sine ejendomme. Den sidste ejendom blev solgt i 1928, hvorefter selskabet trådte i likvidation.

Vekselerer Suhr blev valgt til likvidator og overtog selv for omkring 75.000 kr. af de obligationer, som selskabet havde ejet, og for hvilke der igen var sikkerhed i de nye lodsejeres ejendomme, renter og afdrag. Disse beløb, der hidtil var blevet betalt til selskabet, blev efter likvidationen betalt til Suhr. Imidlertid belånte Suhr nu disse obligationer og betalte renter og afdrag ved hjælp af lodsejernes indbetalinger. Men under landbrugskrisen i 30'erne gik det galt med disse transaktioner, idet

lodsejerne som følge af kriselovene blev fritaget for at svare renter og afdrag af deres gæld i to år, mens vekselerer Suhr ikke fik noget moratorium og derfor fortsat skulle svare renter og afdrag.

Men allerede inden Suhr's økonomiske sammenbrud og sigtelse for mandatsvig var navnet Kolindsund forlængst blevet kendt ud over landet. Da selskabet i 1921 begyndte at sælge ud af ejendommene blev der af de nye lodsejere dannet et ejerlag, der bl.a. skulle drive pumpestationen og vedligeholde afvandingskanalerne. Lodsejerlagets overtagelse betød en ændring i de ansatte landarbejderes ansættelsesvilkår, idet bønderne ikke var medlemmer af arbejdsgiverforeningen og derfor heller ikke ville forhandle løn og arbejdsvilkår med arbejderne organisationer.

Dette modsætningsforhold mellem de uorganiserede arbejdsgivere og de organiserede landarbejdere resulterede til sidst i 1923 i en arbejdskonflikt, der kom til at vare i 3 år, og som blev fulgt op af en række af strejker, blokader og heftige folketingsdebatter for til slut at resultere i en afgørelse ved højesteret i 1926.

Ved højesteretsdommen, der er helt enestående i det danske arbejdsmarkeds nyere historie, blev Landarbejderforbundet dømt til at betale store erstatninger til lodsejerne og til de lokale forretninger, der var blevet blokeret under konflikten.

Men i 1933 sagde Landarbejderforbundet tak for sidst, idet den socialdemokratiske regering som betingelse for at yde støtte til lodsejerlagets forbedringsarbejder ved kanaler og diger, stillede det krav, at lodsejerlaget skulle indgå en overenskomst med Landarbejderforbundet.

Bogen om Kolindsund er resultatet af et etårigt forskningsprojekt under Grenå Museum, hvor en arbejdsgruppe på tre forskere har indsamlet kildemateriale til belysning af Kolindsunds historie fra tiden omkring udterringsarbejdet i 1870'erne og frem til den omtalte konflikt i 1920'erne. Den bærende ide i bogen har været at skrive lokalhistorie på en ny måde, således at den lokale udvikling i et område bliver belyst ud fra de sociale modsætningsforhold, der har været fremherskende i det pågældende område, samtidig med at den

lokale udvikling bliver sat i sammenhæng med den øvrige udvikling i samfundet på det pågældende tidspunkt. Det tjener arbejdsgruppen til stor ære, at man har forsøgt denne fornyelse og indenfor en lokalhistorisk ramme beskriver de økonomiske og politiske faktorer, der førte frem til Kolindsundkonflikten. Igennem denne beskrivelse kommer forfatteren naturligvis ind på de kulturhistoriske forhold i Kolindsund, men desværre lykkes det ikke fuldt ud at få skabt en klar sammenhæng mellem de to aspekter i bogen. De kulturhistoriske afsnit kommer for ofte til at virke påklarede og mindre gennemarbejdede end de afsnit hvor Kolindsundprojektets økonomiske og politiske historie beskrives. Muligvis ville en grundigere kulturgeografisk beskrivelse af Kolindsundsområdet i retning af de beskrivelser, der bringes i tidsskriftet Bygd, have kunnet binde de forskellige afsnit i bogen bedre sammen. Endvidere kunne man godt have forventet, at en arbejdsgruppe under et kulturhistorisk lokalmuseum havde gjort mere ud af en dokumentation af de forskellige tekniske anlæg og maskiner i forbindelse med tørlægningen af Kolindsund. Især kunne en mere udførlig beskrivelse af pumpestationens store vindmølle, der efter sigende har været noget helt enestående, have været interessant.

Men når disse noget kritiske bemærkninger er blevet fremført, bør det også siges, at bogen om Kolindsund er en meget spændende bog, der udmærket kan gå hen og blive et forbillede for en ny og mere samfundsbevidst måde at skrive lokalhistorie på.

Kim Clausen.

Hans F. Jensen:

Mælk og mælkeprodukter i 1800-årene

Skive 1974, 42 s.

Lys og lysestøbning i 1800-årene

Skive 1974, 25 s.

Såning og høst i 1800-årene

Skive 1976, 48 s.

Fra korn til brød i 1800-årene

Skive 1978, 48 s.

Alle hæfterne er illustreret af Orla Klau-
sen. Udgivet af Dansk Historielærfore-

ning som særnumre af Historie og Sam-
tidsorientering. De koster 20 kr. stykket
og erhverves gennem Gunnar Henriksen,
Byvej, 5892 Gudbjerg, tlf. (09) 25 18 50.

Palle Petersen:

Tjavs på jagt. En boplads i stenalderen.

Borgen, København 1978, 32 s., ill. ISBN
87-418-4710-5, 37,50 kr.; 50 år på landet
– en husmands historie, Borgen, Køben-
havn 1979, 60 s., ill.

ISBN 87-418-4751-2, 57,55 kr.

Bjarne Kildegaard Hansen:

Barndommen

Tre erindringer fra Lolland-Falster. Ar-
bejdseskitse til undersøgelse af børns kul-
tur og historie. Maribo 1979, 32 s., ill.
Udgivet af Lolland-Falsters Stiftmuseum.
ISBN 87-87179-253, 10 kr.

Mange har i de sidste årtier beskæftiget sig med at formidle etnologiske emner på forskellig vis. En af dem er lærer Hans F. Jensen, der har taget konkrete arbejdsprocesser op fra det førindustrielle bondesamfund. Hans hæfter om mælk, lys, høst og brød må ses som et resultat af 1960-70'ernes ønske om et alternativ til den teoretiske pædagogik. Alternativet er blevet at lægge vægt på elevernes egne konkrete erfaringer og oplevelser.

Ved at tage arbejdsprocesser op lærer eleverne om råstoffers oprindelse og forarbejdning, hvilket er vigtigt, fordi arbejdsprocesserne i dag er opsplittede og produktionen uoverskuelig. Desuden byder de håndgribelige aktiviteter på andre indlæringsmuligheder end den teoretiske form, og som et ekstra plus tilføjes altså her det historiske aspekt, der lægger op til at trække paralleller mellem fortid og nutid. Der er imidlertid stor risiko for at få en falsk fornemmelse af fortidens arbejde, men dette problem ser H. F. Jensen som en anledning til diskussion med eleverne.

H. F. Jensens hæfter er nogle af de eneste, der giver en samlet konkret indføring inden for de enkelte historiske arbejdsprocesser. Foruden en kort introduktion indeholder hæfterne en nøgtern materialefremlæggelse i form af citater hentet ud fra et imponerende kendskab til folkelivsskildringer. H. F. Jensen tager dog ikke højde for,

at disse skildringer i høj grad er bearbejdede beretninger. Desuden findes skitser af museumsgenstande samt supplerende spørgsmål til eleverne. H. F. Jensen understreger, at arbejdsprocesserne og hæfterne hverken kan eller bør stå alene, men skal indgå som supplement til den almindelige undervisning.

I de senere år har der imidlertid været sat spørgsmål ved værdien af erfaringspædagogikken, idet der peges på, at den empiriske forståelse har sine begrænsninger, og man ad den vej ikke kan ledes frem til den abstrakte forståelse af tingenes væsen.

En anden form for formidling af historiske emner udgør lærer Palle Petersens bøger, der har en indbydende og farvestrålende layout. »Tjavs på jagt«, som er en bog for mindre børn, er en fortælling om stenalderen, hvor fotografierne viser børn udklædt i skind i forskellige situationer. Fortællingen, der således ledsages af farvefotografier, giver de børn, den er beregnet for, indtryk af 'en ægte virkelighed', hvilket er forkert.

P. Petersen har også taget mere nutidige forhold op: »50 år på landet – en husmands historie«. Teksten fremstår således som en mere eller mindre samlet beretning, og fotografierne er som billeder betragtet utroligt gode og indholdsmæssigt spændende. Rent umiddelbart en let læst og fængslende bog. Men teksten er, som anført på omslagets inderside, stykket sammen af samtaler med forskellige »husmænd og landmænd« samt P. Petersens egne erindringer fra sin tid på landet. Kort sagt en fingeret husmands erindring.

Princippet fra teksten går igen for billederne. De er, som han også anfører ved billederne, hentet fra forskellige egne og tidspunkter (enkelte tilbage fra 1900) både fra gårdmands- og husmandsmiljøer, ja et enkelt endda fra et velhavende bogholderhjem i Maribo. Derved bliver både billeder og tekst uegnet til at beskrive netop en husmands vilkår. Man kan måske sige om P. Petersens bøger, at de er fascinerende som en god historie, men de er ikke historiske.

En anden måde at behandle erindringer på repræsenterer etnologen Bjarne Kildegaard Hansen i: »Barndommen. Tre erindringer fra Lolland-Falster«. Hæftet er, som undertitlen siger, en arbejds-skitse til undersøgelse af børns kultur og historie, og det henvender sig især til skoler. Her findes en introduktion til forståelsen af erindringer som et særegent kildemateriale. Dernæst bringes uddrag af barndoms-erindringer udvalgt med forskellige temaer som familien, sociale iagttagelser i barndomslandet m.m. Tre miljøer bliver sammenstillet, og de viser, at børn også er sociale væsener i bestemte klasse-mæssige rammer i et givent samfund. Billedmaterialet kunne nok have været mere fyldigt, men hensigten med hæftet har været at vise en metode eller et værktøj til at give en dybere forståelse ved læsning af erindringer. Og i den henseende er den meget inspirerende.

Behovet for formidling af historiske og etnologiske emner er ikke blevet mindre, efter at historie nu er blevet obligatorisk for 8.-9. klasse, hvor dette tidligere kun gjaldt op til 7. klasse.

Grete Rung.

Indsendt litteratur udgår i år på grund af pladmangel, men bringes i næste årbog.

